

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ  
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Т.І. Лункіна**

# **Фінанси підприємств**

*Курс лекцій*

Миколаїв  
2014

Затверджено на засіданні кафедри фінансів і кредиту обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від **21.01.2014 р.**, протокол № 7.

## ЗМІСТ

1. Основи фінансів підприємств	4
2. Грошові розрахунки підприємств	5
3. Грошові надходження підприємств	10
4. Формування й розподіл прибутку	15
5. Відносини підприємств з фінансовою системою	18
6. Економічна ефективність основних засобів підприємства	21
7. Оборотний капітал підприємства	25
8. Короткострокове кредитування основної діяльності підприємств	29
9. Фінансування і кредитування капітальних вкладень	31
10. Фінансове планування на підприємстві	36
11. Оцінка фінансового стану підприємства	39
12. Фінансова санація та банкрутство підприємства	43
13. Список рекомендованої літератури	44

## Тема 1. ОСНОВИ ФІНАНСІВ ПІДПРИЄМСТВ

**Фінанси підприємств** — це сукупність економічних відносин, які пов'язані з рухом грошових коштів, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів підприємництва в процесі відтворення.

**Класифікація** економічних відносин за ознаками подана на рис. 1.

Фінанси підприємств функціонують у рамках фінансової системи держави і є її основою.

*Слід звернути увагу, що фінанси макро- та мікрорівня мають загальні та специфічні ознаки (рис. 2).*

*Економічна сутність фінансів виявляється через функції, які їм притаманні. Слід звернути увагу на дискусійні моменти у визначенні сутності й функцій фінансів.*



Рис. 1. Класифікація економічних відносин за ознаками

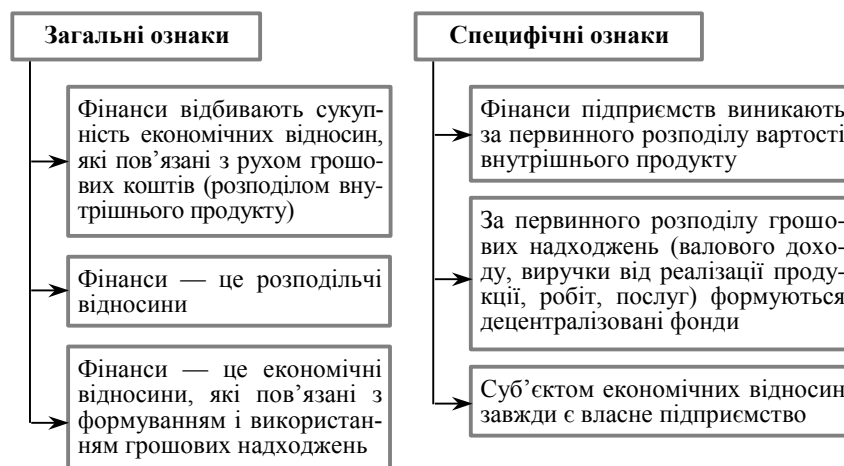


Рис. 2. Класифікація ознак притаманних фінансам підприємств

Фінанси підприємств сприяють управлінню матеріальними й фінансовими ресурсами та забезпечують їхню збалансованість. Організація фінансів підприємств передбачає використання певних принципів (рис. 3).

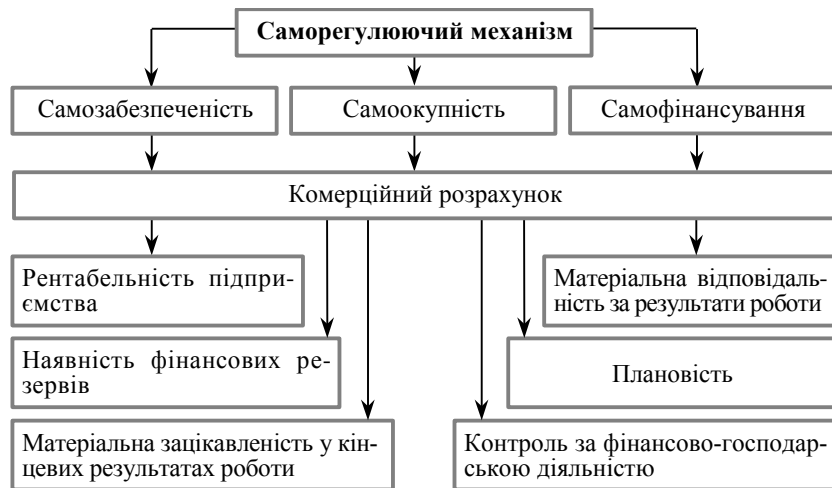


Рис.3. Принципи організації фінансів підприємств

## Тема 2. ГРОШОВІ РОЗРАХУНКИ ПІДПРИЄМСТВ

Практичні завдання даного розділу мають таку змістовно-методичну спрямованість: з'ясування сутності грошового обороту, готівкових і безготівкових розрахунків та їхніх класифікацій, принципів організації розрахунків, порядку здійснення готівкових розрахунків, установлення ліміту готівки, контролю за його дотриманням і порядку ведення касових операцій.

Для з'ясування вказаних питань та розв'язування задач слід ознайомитись з Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженою Постановою НБУ № 135 від 29 березня 2002 р., з подальшими змінами та доповненнями; Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затвердженим Постановою НБУ № 311 від 1 січня 2001 р. з подальшими змінами та доповненнями.

Відповідаючи на контрольні питання й тести, необхідно виходити з того, що безготівкові розрахунки — це перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою в касу банку, на рахунки одержувачів коштів. Ці розрахунки проводяться банком на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Готівкові розрахунки — платежі готівкою підприємств, підприємців і фізичних осіб за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операціями, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Слід розуміти, що ефективна організація грошових розрахунків передбачає її побудову за принципами, поданими на рис. 4.



Рис. 4. Принципи організації грошових розрахунків

Суб'єкти підприємницької діяльності (юридичні та фізичні особи) відповідно до «Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах», затвердженої Постановою НБУ № 492 від 12.11.2003 р., та з метою здійснення банківських операцій можуть відкривати різні рахунки в установах банків (рис. 5).

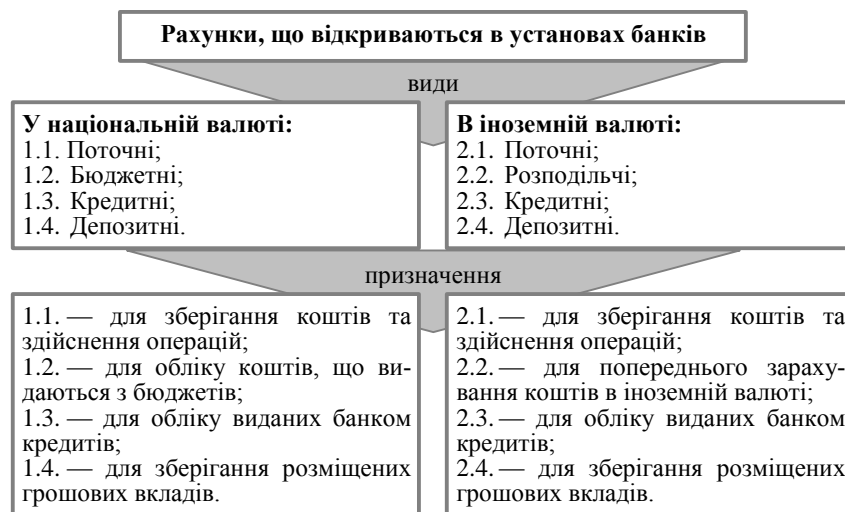


Рис. 5. Види та призначення рахунків, які відкриваються суб'єктам господарювання в установах банків

Безготівкові розрахунки слід розглядати як цілісну систему, яка включає: класифікацію та організацію розрахунків, форми відповідних документів, взаємовідносини суб'єктів із приводу розрахунків.

Класифікація безготівкових розрахунків за ознаками подана на рис. 6.

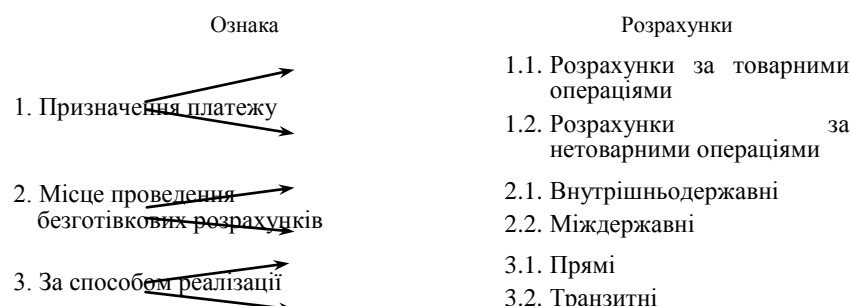




Рис. 6. Класифікація безготівкових розрахунків

Відповідно до «Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» виділяють певні форми платіжних інструментів під час здійснення розрахункових операцій (рис. 7).



Рис. 7. Форми платіжних інструментів під час здійснення розрахункових операцій

1) — розрахунковий документ, за допомогою якого після прийняття рішення суду й за наявності на рахунку підприємства коштів банк перераховує та накопичує необхідну суму на спеціальному рахунку, а також перераховує накопичену суму зі спеціального рахунку на такий, з якого вона перераховувалася раніше. Після цього на підставі виконавчого документа та платіжної вимоги стягувача банк перераховує кошти на рахунок, зазначений у платіжній вимозі. Тобто у разі наявності на рахунку клієнта суми, що визначена рішенням (ухвалою) суду, санкціонованою прокурором, постановою слідчого, постановою державного виконавця, банк меморіальним ордером списує зазначену суму з рахунку, на який накладено арешт, і резервує її на спеціальному рахунку, а також здійснює подальше перерахування;

2) — розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку зазначеної суми коштів і перерахування її на рахунок одержувача. Платіжне доручення приймається банком до виконання протягом десяти календарних днів з дати його виписки;

3) — розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача (або при договірному списанні-отримувача) до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ зазначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача. Банк стягувача приймає платіжні вимоги протягом 10 календарних днів, а банк платника — протягом 30 календарних днів з дати їх складання;

4) — розрахунковий документ, який складається з двох частин: верхньої частини — вимоги одержувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів; нижньої частини — доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок одержувача. Банк платника приймає вимогу-доручення від платника протягом 20 календарних днів з дати оформлення її одержувачем;

5) — розрахунковий документ, що містить письмове доручення власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, в якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів. Розрахункові чеки використовуються тільки для безготівкових перерахувань з рахунку чекодавця на рахунок одержувача коштів і не підлягають сплаті готівкою. Строк дії чекової книжки — один рік, розрахункового чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, — три місяці з дати їх видачі. День оформлення чекової книжки або розрахункового чека не враховується. Розрахункові чеки, виписані після зазначеного строку, вважаються недійсними і до оплати не приймаються;

б) — договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж. За операціями з акредитивами всі зацікавлені сторони мають справу тільки з документами, а не з товарами, послугами або іншими видами виконання зобов'язань, з якими можуть бути пов'язані ці документи;

7), 8) — використання банківських платіжних карток та векселів як платіжних інструментів регулюється чинним законодавством, у тому числі окремими нормативно-правовими актами Національного банку. Векселі є переказні та прості.

Слід звернути увагу на зміни, що сталися в організації готівкових розрахунків. Діючий порядок організації готівкових розрахунків передбачає, що розрахунки готівкою підприємств між собою та з підприємцями і фізичними особами проводяться як за рахунок коштів, одержаних з кас банків, так і за рахунок готівкової виручки, здійснюються через касу підприємств із веденням касової книги встановленої форми. Розрахунки готівкою підприємств (підприємців) та фізичних осіб можуть здійснюватися також через установи банків способом переказу готівки на користь підприємств (підприємців) та фізичних осіб для сплати будь-яких платежів. Розрахунки за готівку підприємств сфери торгівлі, громадського харчування та послуг здійснюються з застосуванням РРО згідно з Законом України № 1776 від 01.06.2000 р., «Про внесення змін до Закону України «Про застосування електронних контрольно-касових апаратів і товарно-касових книг при розрахунках із споживачами у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг».

Сума готівкового розрахунку одного підприємства (підприємця) з іншим підприємством (підприємцем) через їхні каси, каси банків, інших фінансових установ, які надають послуги з переказу грошей, та підприємств поштового зв'язку не має перевищувати 10,0 тис. грн, протягом одного дня за одним або кількома платіжними документами. Платежі понад установлену граничну суму проводяться виключно в безготівковому порядку. Кількість підприємств (підприємців), з якими проводяться розрахунки, протягом дня не лімітується. Обмеження щодо суми розрахунків стосуються також розрахунків готівкою підприємств в оплату за товари, що придбані на виробничі (господарські) потреби за рахунок коштів, одержаних за корпоративними картками.

Вказані вище обмеження не поширюються на:

а) розрахунки підприємств (підприємців) із фізичними особами, бюджетами та державними цільовими фондами, малими й середніми підприємствами в разі використання готівкових коштів, одержаних ними за рахунок кредитної лінії Європейського банку реконструкції та розвитку для розвитку малих і середніх підприємств;

б) добровільні пожертвування, благодійну допомогу, вилучену органами державної податкової служби готівку, на розрахунки за спожиту електроенергію, а також у разі використання коштів, виданих на відрядження;

в) розрахунки підприємств (підприємців) між собою під час закупівлі сільськогосподарської продукції;

г) розрахунки готівкою за спожиту підприємствами електроенергію способом внесення готівки в каси енергопостачальників.

У разі здійснення підприємствами готівкових розрахунків з іншими підприємствами (підприємцями) понад установлену граничну суму кошти в розмірі перевищення встановленої граничної суми додаються до фактичних залишків готівки в касі на кінець дня платника готівки одноразово в день здійснення цієї операції з подальшим порівнянням одержаної розрахункової суми із затвердженим лімітом каси.

*З метою визначення граничного обсягу зберігання готівки в касі підприємств на кінець робочого дня встановлюється її ліміт, який розраховується як різниця між середньоденними надходженнями до каси підприємства (за винятком сум, що надходять до банку) та середньоденною видачею готівки, без урахування сум, що спрямовуються на оплату праці. Даний ліміт встановлюється підприємствам, які мають рахунки в установах банків і здійснюють операції з готівкою. При відкритті поточного рахунка (у період укладення договору на розрахунково-касове обслуговування) новостворене підприємство подає установі банку заяву-розрахунок для встановлення загального ліміту каси, порядку та строків здавання готівкової виручки. Діючі підприємства, які мають поточні рахунки в різних установах банків, подають зазначену заяву-розрахунок на власний розсуд до будь-якої установи банку, у котрому відкрито його поточні рахунки, а іншим установам банків — копії заяву-розрахунку з установленим лімітом каси. Заяву-розрахунок подається і в разі перегляду з ініціативи підприємства або банку раніше встановленого ліміту каси. Юридичні особи, які здійснюють страхову діяльність, діяльність із випуску й проведення лотерей, закупівлю сільськогосподарської продукції, встановлюють строки здавання готівкової виручки до своїх кас, банків та підприємств поштового зв'язку для страхових агентів, заготівельників сільськогосподарської продукції, розповсюджувачів*



лотерей, які діють на підставі укладених договорів, з урахуванням специфіки їх функціонування, режиму роботи у вечірні години, вихідні та святкові дні, обсягів зведеної виручки, але не рідше одного разу на п'ять робочих днів.

Підприємства зобов'язані здавати готівкову виручку понад установлений ліміт каси в порядку та строки, визначені установою банку для зарахування на їх поточні рахунки. Якщо ліміт каси підприємству взагалі не встановлено, то вся наявна готівка в його касі на кінець дня має здаватися до банку (незалежно від причин, унаслідок яких ліміт каси не встановлено).

Розрахунки готівкою підприємств (підприємців) між собою та з фізичними особами проводяться з застосуванням прибуткових та видаткових касових ордерів, касових і товарних чеків, розрахункових квитанцій, проїзних документів тощо, які підтверджували б факт продажу (повернення) товарів, надання послуг, отримання (повернення) коштів, а також рахунків-фактур, договорів, угод, контрактів, актів закупівлі товарів тощо.

**Касові операції** — операції підприємств між собою та з підприємцями й фізичними особами, що пов'язані з прийманням та видачею готівкових коштів під час проведення розрахунків через касу підприємства з відображенням цих операцій у касовій книзі, книзі обліку розрахункових операцій. Оформлення касових операцій здійснюється з використанням документів, наведених на рис. 8.

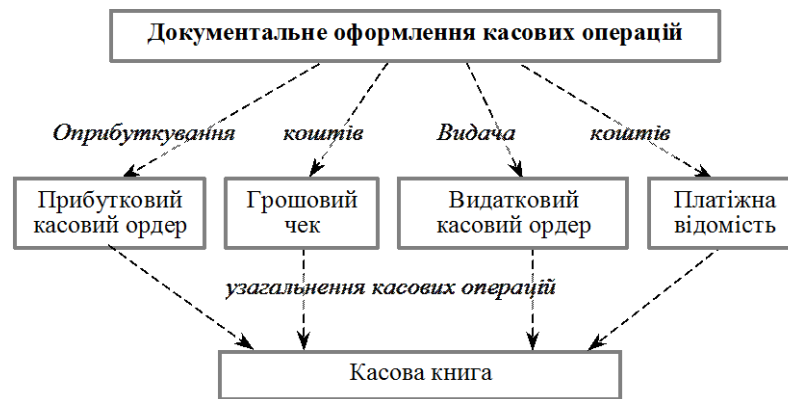


Рис. 8. Схема оформлення касових операцій підприємств, які не здійснюють операції із застосуванням РРО

Розв'язуючи задачі даного розділу щодо визначення сум ліміту чекових книжок, слід звернути увагу на те, що за сьогоденних умов розрахункові чекові книжки не мають активного застосування в господарському обороті підприємств, але з метою теоретичної підготовки студентів доцільно знати їх призначення та порядок розрахунків.

Важливе значення у фінансово-господарській діяльності має узгодження останньої з правилами, що встановлюються нормативно-правовими актами. Тому з метою підвищення ефективності діяльності необхідно організувати систему контролю на кожному самостійному етапі виробничої, фінансової, інвестиційної діяльності. Напрямки контролю порядку ведення операцій з готівкою подано на рис. 9.



Рис. 9. Схема контролю за дотриманням порядку ведення касових операцій

### Тема 3. ГРОШОВІ НАДХОДЖЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ

Для того, щоб правильно відповісти на контрольні питання, тестові завдання і розв'язати задачі даного розділу необхідно ознайомитись із методикою визначення грошових надходжень та їхньою характеристикою, яка базується на Положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку. Так, відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 4 «Звіт про рух грошових коштів», терміни вживаються в такому значенні:

- грошові кошти — готівка, кошти на рахунках у банках та депозити до запитання;
- еквіваленти грошових коштів — короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються в певні суми грошових коштів і які характеризуються незначним ризиком зміни їхньої вартості;
- не грошові операції — операції, що не потребують використання грошових коштів та їхніх еквівалентів;
- рух грошових коштів — надходження і вибуття грошових коштів та їхніх еквівалентів.

Важливе значення в підприємницькій діяльності належить характеристиці джерел грошових коштів з поділом їх на внутрішні та зовнішні. Це пов'язано з тим, що акцентувати увагу необхідно на зовсім протилежних завданнях, а отже й спрямовувати власну діяльність. Так, для мобілізації грошових коштів із внутрішніх джерел необхідно акцентувати увагу на собівартості, прибутку, економічному потенціалі, продуктивності праці, умовах оплати тощо. При цьому обов'язковості повернення мобілізованих ресурсів не виникає. Що стосується залучення грошових коштів із зовнішніх джерел, то характерним є переважно тимчасовість їх залучення, розподіл частини отриманого доходу від залучення з джерелом залучення та активна діяльність на фінансовому ринку.

Потрібно пам'ятати, що рух грошових коштів (грошових потоків) неможливо відокремити від видів діяльності підприємства, а тому є доцільним розглянути класифікацію видів діяльності підприємств відповідно до зазначеного вище Положення та Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» (рис. 10).

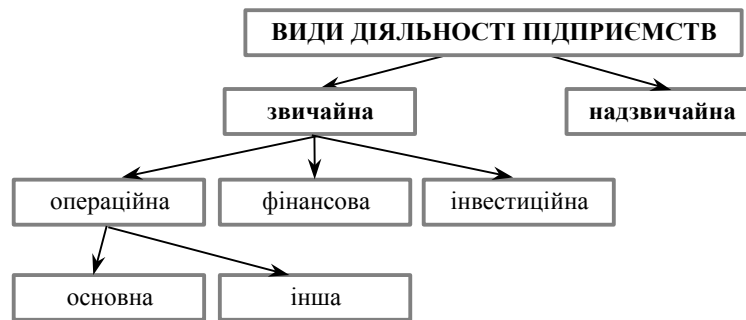


Рис. 10. Класифікація видів діяльності підприємств

**Звичайна діяльність** — будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що забезпечують її або виникають унаслідок її проведення.

**Надзвичайна подія (діяльність)** — подія або операція, яка відрізняється від звичайної діяльності підприємства та стосовно якої не очікується періодичне повторення або повторення в кожному наступному звітному періоді (пожежа, стихійне лихо). Відшкодування збитків унаслідок таких подій здійснюється за рахунок страхового відшкодування та з інших джерел.

**Операційна діяльність** — основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, крім інвестиційної чи фінансової, тобто діяльність, яка забезпечує основну частку доходу та пов'язана з виробництвом, реалізацією продукції й іншими взаємовідносинами, що виникають у процесі її здійснення.

**Фінансова діяльність** — діяльність, яка призводить до змін розміру й складу власного та позикового капіталу підприємства.

**Інвестиційна діяльність** — придбання та реалізація тих необоротних активів та фінансових інвестицій, які не є складовою еквівалентів грошових коштів, тобто діяльність, пов'язана з придбанням та продажем довгострокових (необоротних) активів і короткострокових (поточних) фінансових інвестицій.

Кожному виду діяльності відповідають певні грошові потоки (рис. 11).

Під час вивчення питань даного розділу слід звернути увагу, що грошові надходження підприємств значно перевищують грошові доходи, які підприємство отримує від здійснення господарської діяльності. Основною причиною є те, що не всі грошові надходження визнаються доходами. Винятком може бути випадок, коли більша частина доходу отримується внаслідок збільшення економічних вигід без грошового потоку, наприклад дооцінка основних фондів, підвищення ринкової вартості фінансових інвестицій тощо.

Необхідно пам'ятати, що **дохід (виручка) від реалізації продукції** (товарів, робіт, послуг) відображає загальний дохід без вирахування наданих знижок, повернення проданих товарів і непрямих податків (податку на додану вартість, акцизного збору тощо). Підприємства, основною діяльністю яких є торгівля цінними паперами, у цій статті відображають вартість, за якою реалізовано цінні папери, та суму винагороди за виконання інших операцій, пов'язаних з розміщенням, купівлею та продажем цінних паперів.

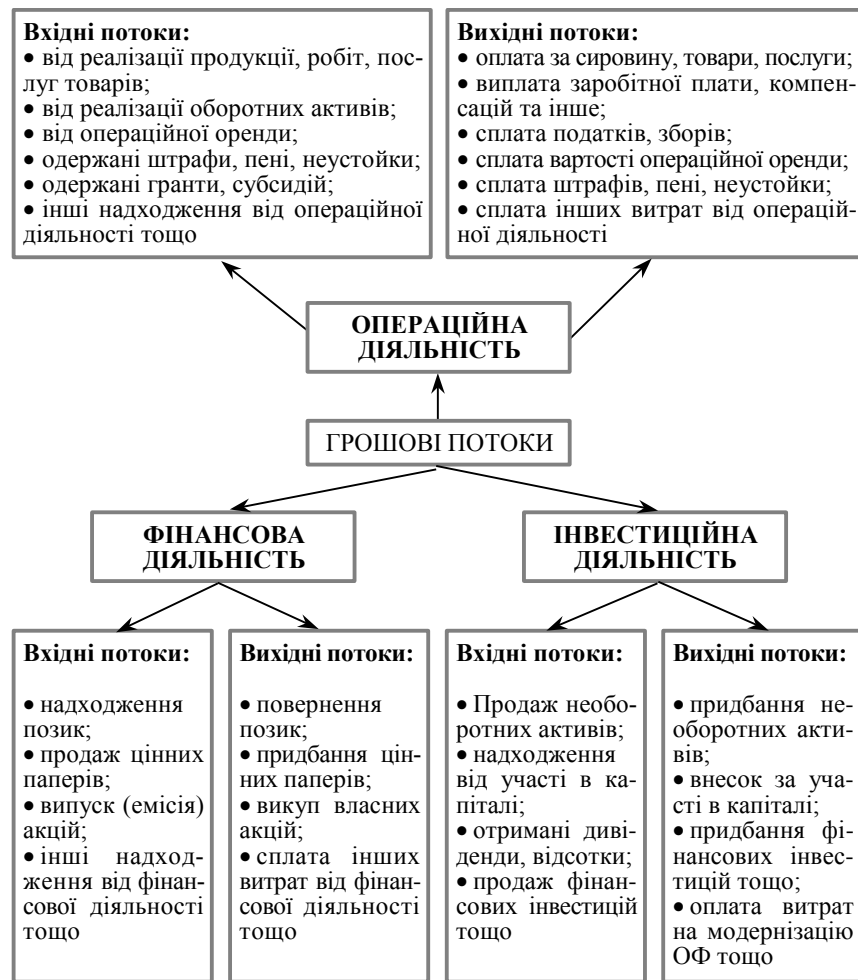


Рис. 11. Класифікація грошових потоків залежно від видів діяльності

**Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції** (товарів, робіт, послуг) визначається вирахуванням з доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) відповідних податків, зборів, знижок тощо.

**Валовий прибуток (збиток)** розраховується як різниця між чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

Варто знати, що визначення доходу за бухгалтерським й податковим обліком не збігається. Так, у бухгалтерському обліку доходи визнаються за умови збільшення економічних вигід у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які приводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників). У свою чергу, відповідно до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 283/97-ВР від 22 травня 1997 р. під **валовим доходом** розуміють загальну суму доходу платника податку від усіх видів діяльності, отриманого (нарахованого) протягом звітного періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах як на території України, її континентальному шельфі, виключній (морській) економічній зоні, так і за її межами.

Грошові надходження на підприємстві від звичайної операційної діяльності залежать від різних факторів (рис. 12).



Рис. 12. Фактори, які впливають на суму доходу (виручки) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг

**Інші операційні доходи** включають доходи від операційної діяльності підприємства у звітному періоді, крім доходу (виручки) від реалізації продукції, й до яких належать: дохід від реалізації іноземної валюти, операційної оренди, операційної курсової різниці за операціями в іноземній валюті, одержані штрафи пені, неустойки тощо.

Основною частиною грошових надходжень підприємства є виручка від реалізації продукції. Ураховуючи те, що в Україні для визначення фінансових результатів та під час податкового обліку використовуються два методи розрахунку надходжень від продажу продукції (товарів, робіт, послуг), а саме: касовий метод та метод нарахувань, — є доцільною мінімізація часу між відвантаженням продукції й отриманою сумою грошових коштів, що може досягатись із допомогою планування виручки різними методами (рис. 13).



Рис. 13. Методи планування виручки та механізм їх застосування

З подальшим поглибленням і переходом до ринкового господарства зростає значення інвестиційної та фінансової діяльності підприємств, адже раціональне використання вільних

грошових коштів і розроблення ефективних довгострокових проектів створюють умови для отримання в майбутньому додаткових прибутків. Інвестиційна діяльність бере початок з розроблення інвестиційної стратегії, тобто формування сукупності довгострокових цілей інвестиційної діяльності та вибору найефективніших способів їх досягнення й фінансування. Відповідно до розроблених стратегічних напрямів інвестиції поділяють на капітальні (реальні) та фінансові (рис. 14).



Рис. 14. Класифікація та характеристика інвестицій підприємства

Успішна інвестиційна та операційна підприємницька діяльність можлива лише за наявності надійного фінансового фундаменту, тобто достатнього обсягу капіталу. Система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємств та досягнення ним поставлених цілей є фінансовою діяльністю. З фінансовою діяльністю пов'язані надходження грошових коштів у результаті утворення боргових зобов'язань (позичок, векселів, облігацій, а також інших видів короткострокових і довгострокових зобов'язань, не пов'язаних з операційною діяльністю), які призводять до збільшення позичкового та власного капіталу. До фінансових операцій відносять також фінансовий лізинг. У вузькому розумінні основний зміст фінансової діяльності полягає у фінансуванні підприємства.

Фінансова діяльність має вирішальний вплив на процеси генерування вартості підприємства. Так, оптимізація структури капіталу, оптимізація фінансування веде до зменшення витрат на його залучення та створює фінансову базу для успішної операційної та інвестиційної діяльності.

У теорії і практиці досить часто зміст фінансової діяльності трактується ширше, ніж фінансування. У широкому значенні під фінансовою діяльністю розуміють усі заходи, які пов'язані з мобілізацією капіталу, його використанням, примноженням (збільшення вартості) та поверненням. Фінансова діяльність у широкому розумінні включає весь комплекс функціональних завдань, здійснюваних фінансовими службами підприємства і пов'язаних з фінансуванням, інвестиційною діяльністю та фінансовим забезпеченням операційної діяльності підприємств.

Слід також розрізнити доходи від фінансових операцій і грошові надходження від фінансової діяльності. Доходів від фінансової діяльності немає, фінансова діяльність призводить до збільшення доходів від операційної, інвестиційної діяльності та фінансових операцій.

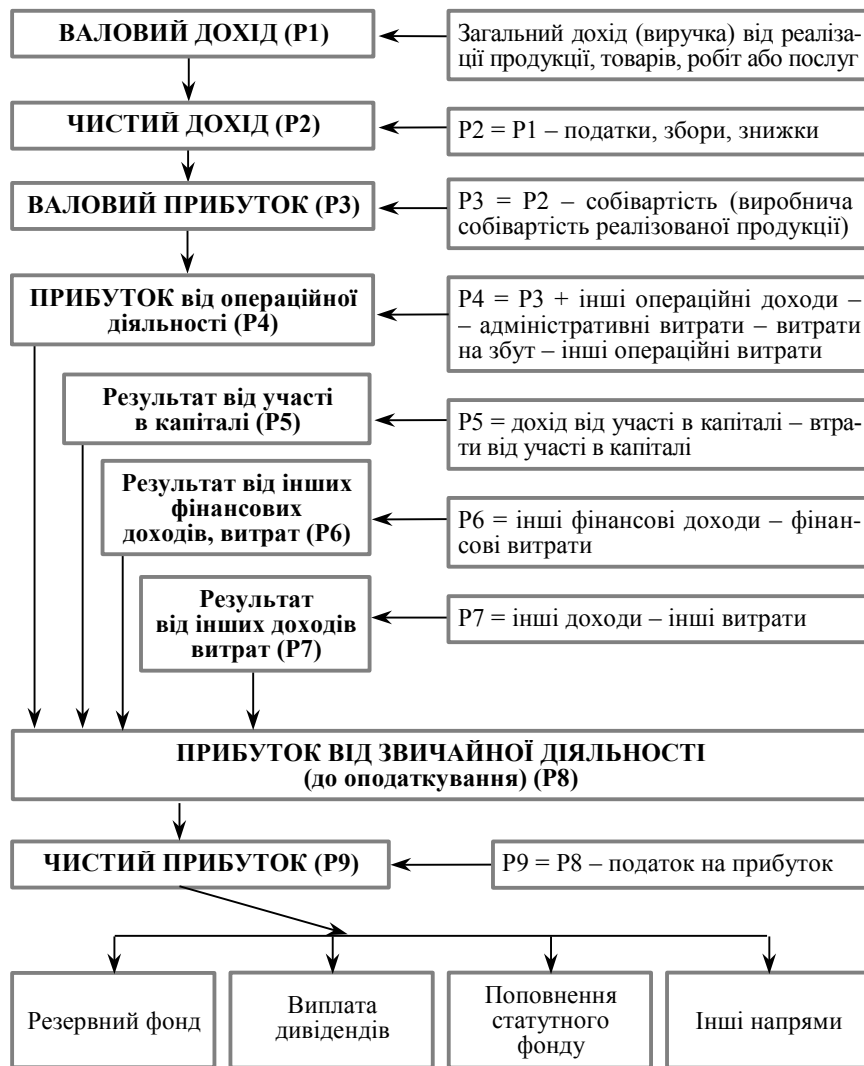
**Доходи від фінансових операцій включають:** доходи від участі в капіталі (дохід від інвестицій в асоційовані підприємства, дохід від спільної діяльності, дохід від інвестицій у дочірні підприємства); інші фінансові доходи (дивіденди, відсотки та інші доходи, отримані від фінансових інвестицій, крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі).

**Доходи від іншої звичайної діяльності** охоплюють інвестиційну та фінансову діяльність, за винятком фінансових операцій, які забезпечують доходи від участі в капіталі тощо: від реалізації фінансових інвестицій (продаж акцій, боргових зобов'язань, часток у капіталі інших підприємств); від реалізації необоротних активів (продаж основних фондів, нематеріальних активів); від реалізації майнових комплексів; дохід від неопераційної курсової різниці (не пов'язаної з операційною діяльністю); дохід від безоплатно отриманих активів; інші доходи від звичайної діяльності (списання кредиторської заборгованості тощо).

Вивчаючи дану тему, необхідно звернути увагу, що починаючи з 50-х років ХХ століття, при розгляді грошових потоків та звітності почали використовувати показник Cash-flow, який характеризує величину чистих грошових потоків, що утворюються в результаті операційної, фінансової, інвестиційної діяльності. За класичного способу операційний Cash-flow розраховується способом додавання до чистого прибутку амортизаційних відрахувань і резерви для забезпечення майбутніх витрат. На практиці поширені два методи розрахунку Cash-flow від операційної діяльності — прямий та непрямий. За прямого методу Cash-flow визначається як різниця між вхідними та вихідними грошовими потоками, які мають безпосереднє відношення до операційної діяльності. Непрямий метод розрахунку є зворотним від попереднього й полягає в коригуванні операційного прибутку на статті доходів та витрат, які не впливають на обсяг грошових засобів і зміну в оборотних активах і поточних зобов'язаннях. Показник Cash-flow характеризується більшою об'єктивністю порівняно з чистим прибутком чи показниками рентабельності внаслідок відображення реального стану вільних ресурсів підприємства. Даний показник можна розглядати в трьох напрямках: як індикатор ліквідності й платоспроможності; як показник результативності фінансово-господарської діяльності; як індикатор спроможності до самофінансування.

#### **Тема 4. ФОРМУВАННЯ Й РОЗПОДІЛ ПРИБУТКУ**

Під час розв'язання практичних завдань вказаної теми необхідно виходити з того, що визначення фінансового результату (прибуток/збиток) від звичайної діяльності базується на Положеннях бухгалтерського обліку й визначається як сума прибутку (збитку) від операційної діяльності, фінансових та інших видів доходів за вирахуванням витрат (збитків). Формування та розподіл фінансового результату (прибуток/збиток) від звичайної діяльності до оподаткування здійснюється в порядку, визначеному на рис. 15.



**Рис. 15. Формування та розподіл чистого прибутку згідно з Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку**

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 16 «Витрати», витрати визнаються витратами певного періоду одночасно з визнанням доходу, для отримання якого вони здійснені. Витрати, які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду, відображаються в складі витрат того звітного періоду, в якому вони були здійснені.

Не визнаються витратами й не включаються до звіту про фінансові результати:

- 1) платежі за договорами комісії, агентськими угодами та іншими аналогічними договорами на користь комітента, принципала тощо;
- 2) попередня (авансова) оплата запасів, робіт, послуг;
- 3) погашення одержаних позик;
- 4) інші зменшення активів або збільшення зобов'язань;
- 5) витрати, які відображаються зменшенням власного капіталу відповідно до Положень (стандартів) бухгалтерського обліку.

Собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) складається з виробничої собівартості продукції (робіт, послуг), яка була реалізована протягом звітного періоду, нерозподілених постійних загальноновиробничих витрат і наднормативних виробничих витрат (рис. 16).



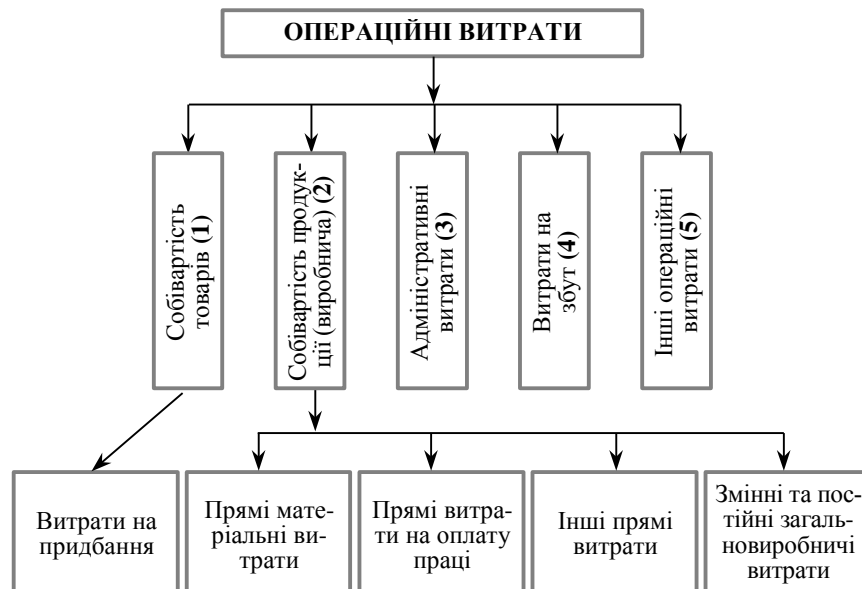


Рис. 16. Склад операційних витрат за Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку «Витрати»

Виробнича собівартість продукції зменшується на справедливую вартість супутньої продукції, яка реалізується, та вартість супутньої продукції в оцінці можливого її використання на власному підприємстві.

До складу прямих матеріальних витрат включається вартість сировини й основних матеріалів, що утворюють основу вироблюваної продукції, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, допоміжних та інших матеріалів, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат. Прямі матеріальні витрати зменшуються на вартість зворотних відходів, отриманих у процесі виробництва.

До складу прямих витрат на оплату праці включаються заробітна плата та інші виплати робітникам, зайнятим у виробництві продукції, виконанні робіт або наданні послуг, які можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат.

До складу інших прямих витрат включаються всі інші виробничі витрати, що можуть бути безпосередньо віднесені до конкретного об'єкта витрат, зокрема відрахування на соціальні заходи, плата за оренду земельних і майнових паїв, амортизація, втрати від браку, які складаються з вартості остаточно забракованої з технологічних причин продукції (виробів, вузлів, напівфабрикатів), зменшеної на її справедливую вартість, та витрат на виправлення такого технічно неминучого браку.

До складу загальнопромислових витрат включаються:

1) витрати на управління виробництвом (оплата праці апарату управління цехами, дільницями тощо; відрахування на соціальні заходи й медичне страхування апарату управління цехами, дільницями; витрати на оплату службових відряджень персоналу цехів, дільниць тощо);

2) амортизація основних засобів загальнопромислового (цехового, дільничного, лінійного) призначення, нематеріальних активів загальнопромислового (цехового, дільничного, лінійного) призначення;

3) витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальнопромислового призначення;

4) витрати на вдосконалення технології й організації виробництва (оплата праці та відрахування на соціальні заходи працівників, зайнятих удосконаленням технології й організації виробництва, поліпшенням якості продукції, підвищенням її надійності, довговічності, інших експлуатаційних характеристик у виробничому процесі; витрати матеріалів, купівельних комплектуючих виробів і напівфабрикатів, оплата послуг сторонніх організацій тощо);

5) витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання виробничих приміщень;

6) витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальнопромислового персоналу; відрахування на соціальні заходи, медичне страхування робітників та апарату управління виробництвом; витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг);

7) витрати на охорону праці, техніку безпеки й охорону навколишнього природного середовища.

Інші витрати (внутрішньозаводське переміщення матеріалів, деталей, напівфабрикатів, інструментів зі складів до цехів і готової продукції на склади; нестачі незавершеного виробництва; нестачі та втрати від псування матеріальних цінностей у цехах; оплата простоїв тощо).

Загальновиробничі витрати поділяються на постійні і змінні. До змінних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування та управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності. Змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо), виходячи з фактичної потужності звітнього періоду. До постійних загальновиробничих витрат належать витрати на обслуговування й управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) за зміни обсягу діяльності. Постійні загальновиробничі витрати розподіляються щодо кожного об'єкта витрат з використанням бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо) за нормальної потужності. Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати включаються до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) у період їх виникнення. Загальна сума розподілених та нерозподілених постійних загальновиробничих витрат не може перевищувати їхню фактичну величину.

Витрати, пов'язані з операційною діяльністю, які не включаються до собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), поділяються на адміністративні витрати, витрати на збут та інші операційні витрати.

До адміністративних витрат належать такі загальногосподарські витрати, які спрямовані на обслуговування та управління підприємством. Витрати на збут охоплюють витрати, пов'язані з реалізацією (збутом) продукції (товарів, робіт, послуг). До інших операційних витрат включаються: витрати на дослідження та розробки, собівартість реалізованої іноземної валюти, собівартість реалізованих виробничих запасів, сума безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів, втрати від операційної курсової різниці, втрати від знецінення запасів, визнані штрафи, пеня, неустойка тощо.

Деталізація операційних витрат дозволяє провести аналіз ефективності використання коштів, отримати інформацію про фактичні елементи статей витрат і, базуючись на цьому, приймати правильні, обґрунтовані управлінські рішення.

Незважаючи на те, що прибуток характеризує економічний результат, отриманий як наслідок діяльності підприємства, усе ж більшість аспектів здійснення його виробничо-господарської діяльності оцінити досить складно. Аналізуючи результати виробничо-господарської та фінансової діяльності, використовують систему відносних показників, а саме показників рентабельності, які характеризують ефективність отриманих результатів.

Методичний підхід до обчислення всіх різновидів рентабельності є однаковим, тобто в чисельнику розрахункової формули завжди ставиться одержаний (очікуваний) валовий або чистий прибуток, а в знаменнику — вартість відповідних видів ресурсів (витрат): виробничі фонди, сукупні активи, власний (акціонерний) капітал, валові витрати, собівартість окремих виробів.

## Тема 5. ВІДНОСИНИ ПІДПРИЄМСТВ З ФІНАНСОВОЮ СИСТЕМОЮ

Тестові й практичні завдання цього розділу мають певні особливості, оскільки спрямовані на з'ясування: побудови підсистеми оподаткування підприємств; класифікації податків, зборів і обов'язкових відрахувань.

*Практичні завдання (задачи) передбачають кількісне визначення суми податків, зборів і обов'язкових відрахувань суб'єктами господарювання. Під час вивчення теоретичних питань для правильного розв'язування задач слід ознайомитись із тими законодавчими документами, які визначають сучасну податкову систему України та порядок оподаткування юридичних і фізичних осіб.*

*При визначенні суми податку на прибуток важливе значення має врахування останніх змін, які внесені в Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22 травня 1997 р.*

*Податок на прибуток визначається наведеною нижче методичною схемою (рис. 17).*

$$\text{Податок на прибуток} = \left( \begin{array}{l} \text{Скоригований} \\ \text{валовий дохід} \end{array} - \begin{array}{l} \text{Валові} \\ \text{витрати} \end{array} - \begin{array}{l} \text{Амортизаційні} \\ \text{відрахування} \end{array} \right) \times \text{Ставка податку}$$

Рис. 17. Схема оподаткування прибутку підприємств

Характеристика елементів оподаткування прибутку підприємств подана на рис. 18.

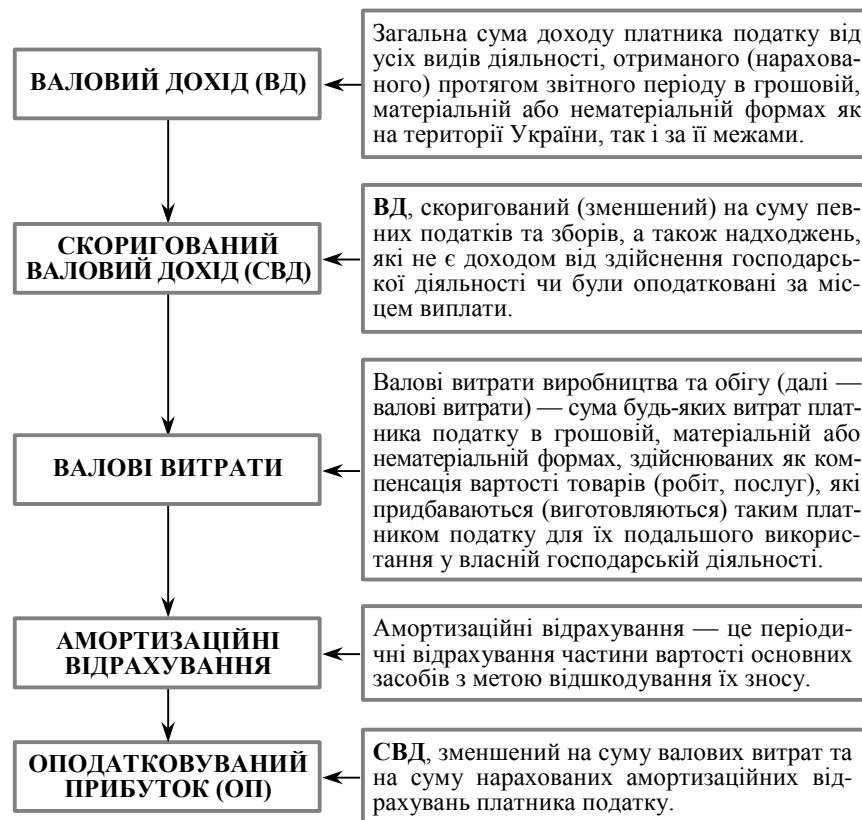


Рис. 18. Характеристика елементів для визначення оподаткованого прибутку підприємств

Для обчислення амортизаційних відрахувань згідно з Законом № 349-IV основні фонди поділяються на 4 групи. Для кожної групи встановлені норми амортизації у відсотках до балансової вартості на початок звітного (податкового) періоду.

Відповідно до вищезазначеного Закону підприємство має право віднести до складу валових витрат суму витрат, пов'язаних з ремонтом, реконструкцією, модернізацією та іншими поліпшеннями основних фондів у розмірі до 10 % від балансової вартості основних фондів на початок року, а тому сума витрат, яка перевищує 10 % включається до балансової вартості відповідної групи основних фондів і відшкодовується через амортизаційні відрахування. Для визначення балансової вартості основних фондів використовується метод зменшеного залишку. Балансова вартість групи основних фондів (окремого об'єкта основних фондів групи 1) на початок розрахункового кварталу визначається за формулою:

$$B(a) = B(a - 1) + П(a - 1) - B(a - 1) - A(a - 1),$$

де  $B(a)$  — балансова вартість групи (окремого об'єкта основних фондів групи 1) на початок розрахункового кварталу;  $B(a - 1)$  — балансова вартість групи (окремого об'єкта основних фондів групи 1) на початок кварталу, що передував розрахунковому;  $П(a - 1)$  — сума витрат, понесених на придбання основних фондів, здійснення капітального ремонту, реконструкцій, модернізацій та інших поліпшень основних фондів, що підлягають амортизації, протягом кварталу, який передував розрахунковому;  $B(a - 1)$  — сума виведених з експлуатації основних фондів (окремого об'єкта основних фондів групи 1) протягом кварталу, який передував розрахунковому;  $A(a - 1)$  — сума амортизаційних відрахувань, нарахованих у кварталі, що передував розрахунковому.

Для амортизації нематеріальних активів застосовується лінійний метод, за яким кожний окремих вид нематеріального активу амортизується рівними частками, виходячи з його первісної вартості протягом строку, що визначається платником податку самостійно, зважаючи на строк корисного використання таких нематеріальних активів або строк діяльності платника податку, але не більше 10 років безперервної експлуатації.

*Слід звернути увагу на зміни базової ставки податку на прибуток з 01.01.04. Вона зменшена з 30 % до 25 %. Необхідно враховувати також зміни щодо складу валових витрат і амортизаційних відрахувань. Джерелом сплати податку на прибуток є загальна сума прибутку.*

**Плата за землю.** Методика й порядок обчислення сплати податку за землю визначені Законом України «Про плату за землю» від 19.06.1996 р. та наступними змінами й доповненнями до нього. Визначення суми плати за землю здійснюється за такою формулою.

$$\text{Плата (податок) за землю} = \left( \begin{array}{l} \text{Об'єкт оподаткування (площа} \\ \text{земельної ділянки, яка перебуває} \\ \text{у власності або користуванні, у тому} \\ \text{числі на умовах оренди)} \end{array} \right) \times \left( \begin{array}{l} \text{Ставка} \\ \text{податку, грн)} \end{array} \right)$$

*Необхідно пам'ятати, що суму плати податку за землю відносять до складу поточних (валових) витрат.*

*Сума податку з власників транспортних засобів відноситься на поточні (валові) витрати підприємства.*

*Крім указаних прямих податків, підприємства сплачують непрямі податки. Слід пам'ятати, що всі непрямі податки додаються до ціни виробника продукції і формують відпускну ціну продукції.*

**Податок на додану вартість.** Порядок визначення суми податку на додану вартість регулюється Законом України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 року з подальшими змінами й доповненнями.

Об'єктом оподаткування є операції, здійснювані платниками податку з продажу на митній території, завезення на митну територію та вивезення за межі митної території України товарів (робіт, послуг). Слід зазначити, що хоч у деяких випадках має місце подвійне оподаткування (оподаткування ПДВ підакцизних товарів і товарів, що обкладаються митом), реальним економічним об'єктом оподаткування є додана вартість, основними елементами якої є: витрати на оплату праці під час створення товарів (робіт, послуг); сума амортизаційних відрахувань; сума акцизного збору, прибутку, мита; первісна (початкова) вартість сировини тощо.

Суму податку, яку необхідно перерахувати до бюджету, визначають як різницю між загальною сумою податкових зобов'язань і сумою податкового кредиту. Сума податкового кредиту складається із сум ПДВ, сплаченого під час придбання ТМЦ чи робіт, послуг. Податкове зобов'язання — це загальна сума нарахованого ПДВ за здійсненими операціями в податковому періоді.

Бюджетне відшкодування — сума, що підлягає поверненню платнику податку з бюджету у зв'язку з надмірною сплатою податку у випадках, визначених цим Законом.

Існують особливості щодо розрахунку ПДВ під час реалізації товарів (операцій), які не є об'єктом оподаткування, звільнених від оподаткування, а також товарів (операцій), які оподатковуються за ставками 20 %, 0 %.

Так, у процесі реалізації товарів (операцій), які не є об'єктом оподаткування чи є звільненими від оподаткування, ПДВ, сплачений під час здійснення витрат на виготовлення таких товарів, включається до їхньої собівартості. У свою чергу, податкових зобов'язань не виникає. При реалізації товарів за ставкою 0 % підприємство має право на відшкодування сплаченого ПДВ під час здійснення витрат на виготовлення таких товарів, при цьому податкового зобов'язання не виникає. Результатом реалізації таких товарів є виникнення бюджетного відшкодування.

У процесі визначення сум податкових зобов'язань слід виходити з того, що вони виникають унаслідок продажу товарів (робіт, послуг). Час їх виникнення пов'язаний або з датою зарахування коштів на рахунок постачальника, або з датою відвантаження товарів, виконання робіт, надання послуг. Право на податковий кредит виникає у підприємства в разі придбання товарів (робіт, послуг), тобто з дати перерахування коштів з банківського рахунка платника податку на рахунок постачальника з метою оплати товарів (робіт, послуг) або отримання товарів (робіт, послуг) на умовах відстрочення платежу. Обов'язковою умовою для виникнення права на податковий кредит є наявність податкової накладної.

За умови, коли податкові зобов'язання перевищують суму податкового кредиту, підприємство повинно суму такого перевищення сплатити до бюджету не пізніше 40 днів від кінцевого терміну надання податкової декларації до податкової інспекції (або 60 днів з дати закінчення звітного періоду). Якщо навпаки, то за рішенням підприємства йому або на цю суму зменшуються наступні платежі, або ця сума відшкодовується з державного бюджету.

## Акцизний податок

Розрахунок визначення суми акцизного податку здійснюється в такій послідовності.

$$\text{Сума акцизного податку} = \left( \begin{array}{c} \text{Об'єкт оподаткування} \\ \text{(оборот, що оподатковується)} \end{array} \right) \times \left( \begin{array}{c} \text{Ставка} \\ \text{акцизного податку} \end{array} \right)$$

*Слід урахувати, що об'єктом оподаткування є:*

1) оборот з реалізації вироблених в Україні підакцизних товарів (у тому числі з давальницької сировини). А це — продаж, обмін, безоплатне передання товару, а також обсяги підакцизних товарів, виготовлених з давальницької сировини; товарів для власного споживання, промислової переробки і для свої працівників;

2) вартість імпортованих товарів, у тому числі в межах бартерних операцій (із частковою або взагалі без оплати їхньої вартості).

*Ставки акцизного збору поділяються на тверді (у гривнях або євро) — з одиниці реалізованого товару — та відсоткові — до обороту з продажу товарів.*

*Відсоткові ставки застосовуються до вітчизняних і імпортованих підакцизних товарів. Вартість цих товарів визначається з максимально роздрібною ціною, яку встановлює для вітчизняних товарів виробник, а для імпортованих — імпортер, але без урахування ПДВ і акцизного збору.*

**Податок «мито».** У процесі розв'язання практичних завдань слід пам'ятати, що мито є непрямим податком, який стягується з товарів, що переміщуються через митний кордон країни.

Розрахунок суми мита здійснюється за формулою, виходячи з об'єкта оподаткування й визначених ставок.

$$\text{Сума мита} = \left( \begin{array}{c} \text{Об'єкт оподаткування} - \\ \text{митна вартість товару} \\ \text{в національній валюті,} \\ \text{що переміщується через} \\ \text{митний контроль} \end{array} \right) \times \left( \begin{array}{c} \text{Ставка у \% або} \\ \text{грошовому виразі} \\ \text{на одиницю товару} \end{array} \right)$$

Потрібно враховувати, що ставка для обчислення мита може бути двох видів, а саме:

- 1) у відсотках до митної вартості товарів;
- 2) у грошовому виразі на одиницю товару.

До складу митної вартості входять: витрати на придбання, транспортування до митного кордону та витрати на страхування товарів, які перетинають митний кордон України.

Даний розділ, крім практичних завдань щодо визначення сум податків (прямих і непрямих), містить завдання з визначення обов'язкових відрахувань, податків і зборів, які залежать від заробітної плати та сплачуються при її виплаті.

Розмір страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, а також на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, щорічно за поданням Кабінету Міністрів України встановлюється Верховною Радою України, відповідно для роботодавців і застрахованих осіб у відсотках до встановленої бази обчислення.

## Тема 6. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ

*Для з'ясування теоретичних основ і практичного розв'язання задач даного розділу слід ознайомитись із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» № 334/94-ВР від 28.12.94 р., зі змінами та доповненнями, а також з Положенням (стандартом)*

бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби». Слід взяти до уваги, що відповідно до нової редакції вищезазначеного Закону під терміном «основні фонди» слід розуміти матеріальні цінності, що призначаються для використання в господарській діяльності протягом періоду, який перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію таких матеріальних цінностей, та вартість котрих поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом. Також слід звернути увагу і на зміни, що сталися під час розподілу основних фондів за групами й нормами, за якими нараховується амортизація. Раніше виділяли три групи основних фондів, а з 1 січня 2004 року з другої групи було виділено в окрему четверту групу саме ті основні фонди, які зазнають найбільш швидкого зносу, особливо морального. Отже, виділяють чотири групи основних фондів:

**група 1** — будівлі, споруди, їхні структурні компоненти та передавальні пристрої, у тому числі житлові будинки і їхні частини (квартири та місця загального користування, вартість капітального поліпшення землі);

**група 2** — автомобільний транспорт та вузли (запасні частини) до нього; меблі; побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади та інструменти, інше конторське (офісне) обладнання, устаткування та приладдя до них;

**група 3** — будь-які інші основні фонди, не включені до груп 1, 2 і 4 (основна активна частина основних виробничих засобів: верстати, машини, устаткування та обладнання, які безпосередньо беруть участь у виробництві товарів, робіт, послуг, тобто перетворюють предмети праці на готову продукцію);

**група 4** — електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, їхнє програмне забезпечення, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, інші інформаційні системи, телефони (у тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує вартість малоцінних товарів (предметів).

До кожної групи затверджені такі норми амортизаційних відрахувань: група 1—2 %; група 2—10 %; група 3—6 %; група 4—15 %. Нова редакція Закону не передбачає прискорене нараховання амортизації й індексацію основних фондів та нематеріальних активів.

Згідно з МСБО 16 та П(С)БО 7 основні засоби — це матеріальні активи, які:

- утримуються підприємством для використання у виробництві або постачанні товарів та надання послуг, для здачі в оренду іншим особам або для адміністративних цілей;
- будуть використовуватись, як очікується, протягом більше одного періоду.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджене наказом Міністерства фінансів України, визначають методичні принципи їх формування. Для цілей бухгалтерського обліку основні засоби класифікуються таким чином, щоб найменування груп основних засобів відповідали найменуванням рахунків (рис. 21).

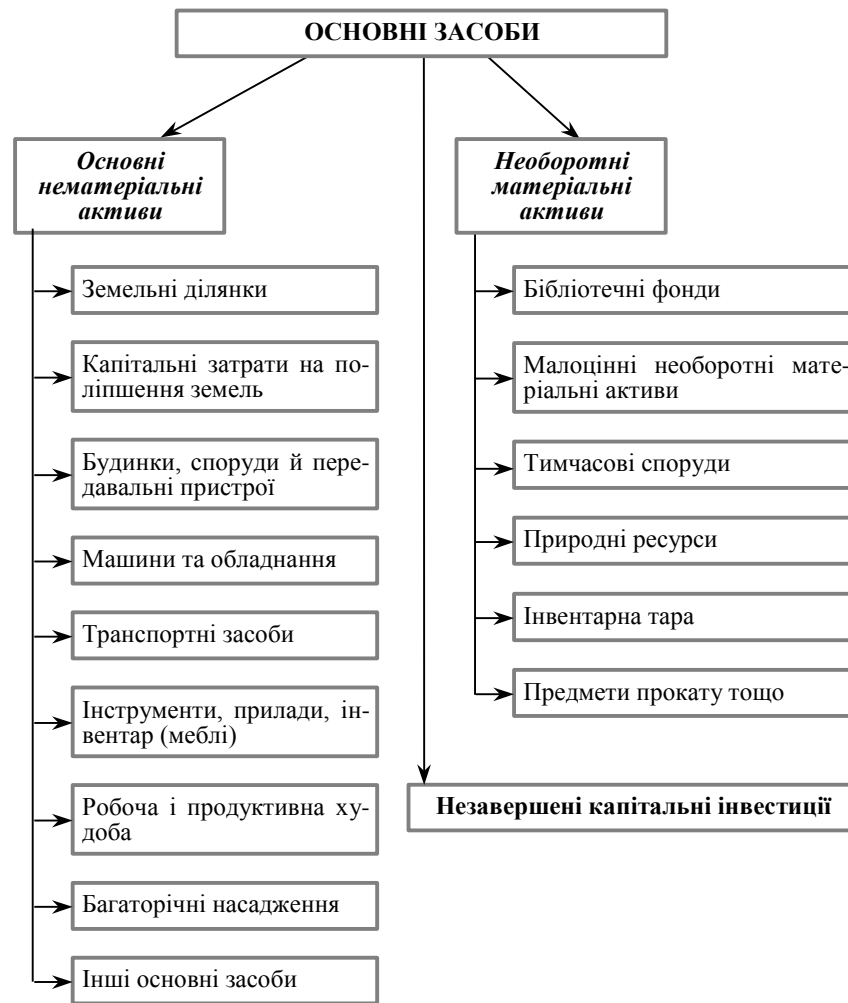


Рис. 21. Класифікація основних засобів

Основні засоби мають грошову оцінку та відображаються в балансі підприємства як нематеріальні активи. Використовують такі види оцінки основних засобів: первісна, відновлювальна, справедлива, ліквідаційна, залишкова.

**Первісна вартість** — історична (фактична) собівартість необоротних активів у сумі грошових коштів або справедливої вартості інших активів, сплачених (переданих), витрачених для придбання (створення) необоротних активів.

Придбані (створені) основні засоби зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю, яка складається з таких витрат:

- суми, що сплачуються постачальникам активів та підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без непрямих податків);
- реєстраційні збори, державне мито та аналогічні платежі, що здійснюються у зв'язку з придбанням (отриманням) прав на об'єкт основних засобів;
- суми ввізного мита;
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) основних засобів (якщо вони не відшкодовуються підприємству);
- витрати зі страхування ризиків доставки основних засобів;
- витрати на транспортування, установку, монтаж, налагодження основних засобів;
- інші витрати, безпосередньо пов'язані з доведенням основних засобів до стану, у якому вони придатні для використання із запланованою метою.

Первісна вартість основних засобів збільшується на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що призводить до збільшення майбутніх економічних вигід, первісно очікуваних від використання об'єкта. Первісна вартість основних засобів зменшується у зв'язку з частковою ліквідацією об'єкта основних засобів.

**Ліквідаційна вартість** — сума коштів або вартість інших активів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) необоротних активів після закінчення строку їх корисного використання (експлуатації), за вирахуванням витрат, пов'язаних із продажем (ліквідацією).

**Відновлювальна вартість** — це вартість відтворення основних засобів у сучасних умовах і дійсних цінах, з урахуванням їх переоцінки на підставі морального й фізичного зносу.

**Справедлива вартість** основних засобів — сума, за якою здійснюють обмін активу або оплачують зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

**Амортизація** — систематичний розподіл вартості активу, яка амортизується протягом строку корисної експлуатації активу.

**Сума, що амортизується**, — собівартість активу або інша сума, яка замінює собівартість у фінансовій звітності, мінус його ліквідаційна вартість.

**Строком корисної експлуатації** основних засобів є: період часу, протягом якого підприємство передбачає використовувати актив, або кількість одиниць продукції, що її підприємство очікує отримати від використання активу.

Підприємство самостійно визначає строк корисної експлуатації кожного об'єкта основних засобів, ураховуючи:

- очікуване використання підприємством;
- очікуваний фізичний знос;
- моральний знос;
- правові або аналогічні обмеження щодо використання активу.

Інше визначення: **амортизація** — це об'єктивний процес поступового зносу основних фондів та перенесення їхньої вартості на новостворену продукцію або послуги.

Згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби» метод амортизації повинен ураховувати форму, в якій економічна вигода від активу отримується підприємством. Отже, вибір методів амортизації основних засобів підприємство здійснює самостійно, застосовуючи до кожного об'єкта (чи групи однорідних об'єктів) основних засобів відповідний метод нарахування.

У МСБО 16 «Основні засоби» перелічено такі вживані методи амортизації:

- прямолінійного списання;
- зменшення залишкової вартості;
- прискореного зменшення залишкової вартості;
- кумулятивний;
- виробничий.

**Метод прямолінійного списання**, як правило, застосовується до тих основних засобів, форма надходження економічних вигід від використання яких рівномірно розподіляється в часі. Важливе значення під час застосування цього методу має строк корисної експлуатації активу, який підприємство повинно оцінити самостійно, виходячи з інтенсивності та інших умов використання активу. Щорічні амортизаційні відрахування визначаються за формулою:

$$\text{Амортизаційні відрахування} = \frac{\text{Первісна вартість} - \text{Ліквідаційна вартість}}{\text{Срок корисної експлуатації}}.$$

Метод зменшення залишкової вартості амортизації застосовується до тих основних засобів, які мають максимальну віддачу на початку строку їх корисної експлуатації. За цим методом річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року (або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації) та річної норми амортизації. Річна норма амортизації розраховується за нижче наведеною формулою.

$$\text{Річна норма амортизації} = \sqrt{\frac{\text{Ліквідаційна вартість}}{\text{Первісна вартість}}}.$$

Сутність кумулятивного методу зводиться до визначення кумулятивного коефіцієнта та річної суми амортизації. Кумулятивний коефіцієнт змінюється залежно від кількості років, які залишились до кінця передбачуваного строку експлуатації об'єкта.

Амортизаційні відрахування на основі кумулятивного методу (коефіцієнта) визначаються за формулою:



$$\text{Амортизаційні відрахування} = \frac{\text{Вартість основних засобів, що амортизуються}}{\text{Кумулятивний коефіцієнт}};$$

$$\text{Кумулятивний коефіцієнт} = \frac{\text{Кількість років, яка залишилась до кінця терміну використання об'єкта основних фондів}}{\text{Сума числа років корисного використання об'єкта основних фондів}};$$

За **виробничим методом** нарахування амортизаційних відрахувань здійснюється на основі сумарного виробітку об'єкта за період його експлуатації. Сума амортизації визначається як добуток фактичного обсягу продукції за звітний період та виробничої ставки амортизації. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості об'єкта, яка амортизується, на загальний обсяг продукції, що очікується виробити з використанням цього об'єкта.

Окрім цих методів, підприємство може застосувати норми та методи нарахування амортизації основних засобів, що передбачені податковим законодавством.

Обсяг потреби у фінансових ресурсах для фінансування придбання основних засобів та нематеріальних активів визначається виходячи з їхньої первісної вартості та кількості.

Слід також зазначити, що реальними джерелами фінансування капітальних інвестицій є: прибуток, амортизаційні відрахування, внески засновників та інші ресурси, отримані на безповоротній основі. Фінансові ресурси, залучені на тимчасовій основі, є тимчасовими джерелами фінансування капітальних інвестицій і надалі будуть замінені реальними джерелами фінансування.

Поряд з основними джерелами фінансування капітальних інвестицій виділяють специфічні джерела, які виникають за господарського способу ведення капітального будівництва, а саме: мобілізація внутрішніх ресурсів у будівництві (виникає в разі скорочення потреби в оборотних коштах на період будівництва) та планові нагромадження від виконання будівельно-монтажних робіт (мають форму прибутку, який включається в кошторис будівництва в певних відсотках до кошторисної вартості).

Виділяють п'ять основних форм фінансування капітальних інвестицій:

1. **Самофінансування**, яке передбачає здійснення капітальних вкладень виключно за рахунок власних (внутрішніх) джерел. Даний метод використовується переважно для здійснення невеликих, локальних капітальних інвестицій.

2. **Акціонування** — форма фінансування, яка використовується для реалізації великомасштабних реальних інвестицій з урахуванням галузевої, регіональної диверсифікації діяльності, із залученням ресурсів кількох інвесторів.

3. **Кредитне фінансування**. Воно, як правило, здійснюється з використанням коштів фінансових установ на принципах платності, терміновості, поверненості, забезпеченості тощо й передбачає переважно вкладання коштів у реальні об'єкти з високою нормою прибутковості капітальних інвестицій.

4. **Лізингове фінансування** — форма фінансування в товарній формі, яка передбачає залучення спеціалізованого підприємства (лізингодавця) й перевагами якої є: 100 % фінансування капітальних інвестицій, відсутність додаткової застави, оптимізація в оподаткуванні та використанні отриманого обладнання.

5. **Змішане фінансування**, що базується на різних комбінаціях наведених вище форм і може використовуватися для всіх видів капітальних інвестицій.

## Тема 7. ОБОРОТНИЙ КАПІЛ ПІДПРИЄМСТВА

Практичні завдання даного розділу мають відповідні методичні особливості щодо їх розв'язання.

З метою визначення нормативу оборотних коштів за елементами слід з'ясувати сутність оборотних коштів, їхній склад, організацію, джерела формування, наявність і ефективність їх використання.

Потрібно пам'ятати, що вартісна оцінка оборотних коштів слугує базою для визначення витрат, формування фінансових результатів і визначення ціни виробника (включення цих витрат до ціни).

Склад оборотних коштів — це сукупність окремих елементів оборотних виробничих фондів і фондів обігу.

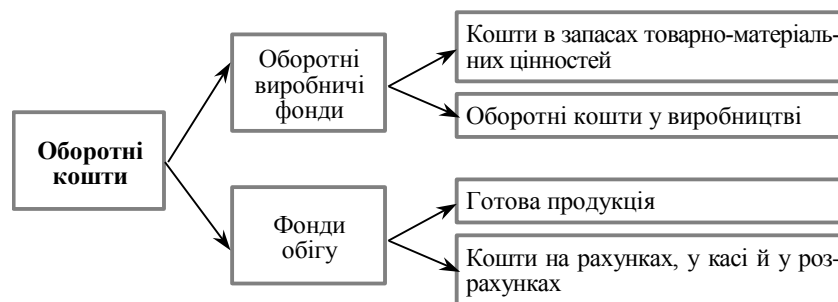


Рис. 19. Склад оборотних коштів підприємства

**Норматив оборотних коштів** — це відповідна сума грошових коштів, яка визначає оптимальну (планову) потребу підприємства в оборотних коштах.

Норматив оборотних коштів належить до показників поточної діяльності підприємства, які найбільше змінюються та перебувають у полі зору фінансової служби. Понаднормативні запаси товарно-матеріальних цінностей відволікають з обороту грошові кошти і свідчать про недоліки в матеріальному забезпеченні, неритмічності процесів виробництва та реалізації товарів. Незаповнення нормативу супроводжується перебоями у виробництві та реалізації товарів.

Необхідно з'ясувати, що нормування оборотних коштів пов'язане з поточним фінансуванням і значною мірою визначає їхні джерела. До таких джерел можна віднести:

- власні і притримані до них оборотні кошти;
- кредиторську заборгованість;
- кредити банків, позики;
- інші залучені кошти.

На практиці визначення потреби в оборотних коштах підприємство може здійснювати двома методами: **прямим** та **економічним**.

Нормування оборотних коштів **прямим** методом має базуватися на визначенні: по-перше, **одноденних витрат на виробництво** (на створення запасів сировини, матеріалів, незавершеного виробництва, інших видів допоміжної продукції), виходячи з кошторису витрат за планом IV кварталу; по-друге, на визначенні **норми оборотних коштів (у днях)**.

Норму оборотних коштів у запасах матеріалів можна обчислити в такий спосіб:

$$\begin{array}{l}
 \text{Норма оборотних коштів у запасах} \\
 \text{матеріалів і інших видів допоміжної} \\
 \text{продукції, у днях} \\
 \text{+ Поточний складський запас} \\
 \text{+ Страховий запас} \\
 = \text{Матеріалів дорозі (транспортний запас)} \\
 \text{+ Приймання розвантаження, складування (підготовчий запас)}
 \end{array}$$

Розрахунок норми оборотних коштів з матеріалів у дорозі здійснюється в такому порядку:

$$\begin{array}{rcc}
 \text{Транспортний} & & \text{Час} \\
 \text{запас} & = & \text{надходження} \\
 & & \text{вантажу від} \\
 & & \text{постачальника} \\
 & & \text{до споживача} \\
 & & \text{—} \\
 & & \text{Час для} \\
 & & \text{складання} \\
 & & \text{платіжної} \\
 & & \text{вимоги} \\
 & & \text{обробкаї} \\
 & & \text{банком} \\
 & & \text{—} \\
 & & \text{Час для} \\
 & & \text{акцепта} \\
 & & \text{— платіжної} \\
 & & \text{вимоги} \\
 & & \text{покупцем} \\
 & & \text{—} \\
 & & \text{Час для обробки} \\
 & & \text{й оплати} \\
 & & \text{документів за} \\
 & & \text{отриману продукцію}
 \end{array}$$

**Підготовчий запас** приймається в розмірі, який визначається способом хронометражу, тобто пов'язаний з особливостями процесу виробництва (наприклад, підготовка матеріалів до виробництва: сушіння деревини на меблевих фабриках; лабораторний аналіз, доведення матеріалу до відповідних концентрацій — на підприємствах хімічної промисловості тощо).

**Поточний складський запас** — це запас, який забезпечує потребу підприємства в сировині, матеріалах на період між двома їх надходженнями від постачальників. У норму оборотних коштів включається середній поточний запас, який приймається в розмірі 50% від тривалості інтервалу між поставками.

Розрахунок (у днях) середнього поточного запасу (норми поточного запасу) визначається за такою формулою:

$$\begin{array}{rcc}
 \text{Норма} & & \text{Тривалість у днях} \\
 \text{поточного} & = & \text{інтервалу між} \\
 \text{запасу} & & \text{надходженням} \\
 & & \text{матеріальних} \\
 & & \text{цінностей} \\
 & & : 2.
 \end{array}$$

Тобто, якщо інтервал між надходженнями матеріальних цінностей — 20 днів, то норма поточного запасу, яка включається в норму оборотних коштів, — 10 днів (20:2).

**Страховий запас** матеріальних цінностей — це запас, призначений для забезпечення потреби виробництва на випадок затримки надходження матеріальних цінностей від постачальників.

Норму оборотних коштів на створення страхового запасу рекомендується приймати в розмірі 50 % норми оборотних коштів у поточному запасі.

Слід також звернути увагу на те, що при визначенні середніх значень інтервалу поставок та інших елементів норми, під час розрахунків необхідно використовувати середньозважені величини, тобто з урахуванням вартості поставок.

Практичні завдання, пов'язані з визначенням нормативу оборотних коштів у незавершеному виробництві, мають свою специфіку — норма оборотних коштів визначається залежно від особливостей організації виробництва. Потреба в оборотних коштах на незавершене виробництво розраховується прямим методом на основі виробничого циклу й коефіцієнта нарощування витрат за видами продукції. Норма оборотних коштів у незавершеному виробництві визначається за формулою:

$$\begin{array}{rcc}
 \text{Норма} & & \text{Середня} \\
 \text{оборотних} & = & \text{тривалість} \\
 \text{коштів} & & \text{виробничого} \\
 & & \text{циклу, дні} \\
 & & \times \\
 & & \text{Середній} \\
 & & \text{коефіцієнт} \\
 & & \text{нарощування} \\
 & & \text{витрат}
 \end{array}$$

Формула розрахунку тривалості виробничого циклу:

$$\text{Тривалість виробничого циклу, дні} = \frac{\text{Тривалість перебування напівфабрикатів (Тпн), у технологічному запасі}}{\text{Тпну оборотному запасі}} + \frac{\text{Тривалість перебування в транспортному запасі}}{\text{Тпну страховому запасі}} + \frac{\text{Тривалість сумісних операцій у часі}}{\text{Тпну оборотному запасі}}$$

Коефіцієнт нарощування (зростання) витрат за рівномірним розподілом витрат визначається з урахуванням витрат, які здійснюються одноразово на початку виробничого циклу (витрати на сировину й основні матеріали (А) і наступних витрат, які включаються до собівартості продукції (Б) за формулою:

$$\text{Коефіцієнт нарощування витрат} = \frac{А + Б \cdot 50\%}{А + Б}$$

Сукупний норматив оборотних коштів визначається шляхом додавання всіх розрахованих за кожним напрямком виробничо-господарської діяльності нормативів оборотних коштів по підприємству.

Сутність **економічного методу** розрахунку нормативу оборотних коштів зводиться до коригування загального (сукупного) нормативу оборотних коштів на плановий період (рік) згідно зі змінами виробничо-господарської діяльності й визначається за такою формулою:

$$\text{Норматив оборотних коштів} = \frac{\text{Загальний норматив попереднього року} \times \text{Темпиростутоварної продукції із собівартості в плановому періоді проти планового обсягу в попередньому періоді, \%}}{100\%}$$

На практиці може застосовуватися контрольний метод розрахунку нормативу оборотних коштів. Він є різновидом економічного методу розрахунку.

Контрольний розрахунок виконується окремо за групами оборотних коштів. В одну групу об'єднуються оборотні кошти, розмір яких залежить від обсягу виробництва (сировина, основні й допоміжні матеріали, паливо, тара, незавершене виробництво, напівфабрикати, готова продукція); в іншу — запасні частини для ремонту, малоцінні та швидкозношувані предмети, витрати майбутніх періодів. Щодо першої частини норматив оборотних коштів визначається як добуток нормативу поточного року й темпу зростання витрат відповідних матеріальних цінностей за кошторисом витрат на виробництво на плановий період проти кошторису витрат поточного року.

Норматив оборотних коштів другої групи основних коштів визначається як добуток нормативу попереднього року і 50 % приросту витрат відповідних оборотних коштів. Сума двох частин нормативу оборотних коштів, — які залежать і не залежать від обсягу виробництва, — буде дорівнювати загальному нормативу оборотних коштів на плановий період.

Щоб визначити загальний норматив оборотних коштів із урахуванням прискорення їхнього обороту, доцільно визначену суму нормативу оборотних коштів помножити на різницю між одиницею і процентом прискорення оборотних коштів.

Варто нагадати, що в процесі функціонування підприємства вартісна оцінка оборотних коштів збільшується. Треба пам'ятати, що збільшення суми власних оборотних коштів може бути пов'язане з підвищенням обсягів виробництва й реалізації товарів та швидкості обороту. Відсутність такої залежності призводить до нераціонального використання оборотних коштів.

Економічну ефективність використання оборотних коштів характеризують показники, наведені на рис. 20.

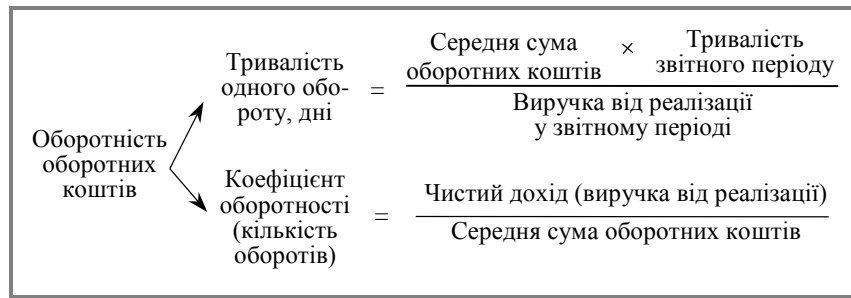


Рис. 20. Показники ефективності використання оборотних коштів і методика їх визначення

Середня сума оборотних коштів — це середня арифметична або середня хронологічна величина.

Якщо оборотність визначається за рік, у розрахунках слід застосовувати наявність оборотних коштів на початок кожного місяця. Сума оборотних коштів за рік як середня арифметична величина визначається так:

$$O = (O_1 + O_2 + \dots + O_{12} + O_{13}) : 13;$$

де  $O_1, O_2, \dots, O_{12}$  — сума оборотних коштів на початок місяця (із січня по грудень):

$O_{13}$  — сума оборотних коштів на початок наступного року.

Виходячи із середньої хронологічної величини, середню суму оборотних коштів можна визначити так:

$$O = \left( \frac{O_1}{2} + O_2 + \dots + O_{12} + \frac{O_{13}}{2} \right) : 12;$$

<b>Коефіцієнт завантаження</b>	=	$\frac{\text{Середня сума оборотних коштів}}{\text{Чистий дохід (виручка від реалізації)}}$
--------------------------------	---	---

Доцільно пам'ятати, що чим нижчий показник завантаження оборотних коштів, тим ефективніше вони використовуються. Прискорення оборотності сприяє їх абсолютному і відносному вивільненню.

Абсолютне вивільнення — це зниження суми оборотних коштів у поточному році порівняно з попереднім роком за збільшення обсягів реалізації продукції.

Відносне вивільнення має місце, коли темпи зростання обсягів реалізації (продажу) випереджають темпи зростання оборотних коштів, тобто меншим обсягом оборотних коштів підприємство забезпечує більший обсяг реалізації.

Загальне вивільнення визначається як сума абсолютного й відносного вивільнення оборотних коштів.

## Тема 8. КОРОТКОСТРОКОВЕ КРЕДИТУВАННЯ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

*Насамперед доцільно пам'ятати, що кредитування підприємств здійснюється відповідно до Положення «Про кредитування», затвердженого постановою Правління НБУ № 246 від 28.09.1995 р. з подальшими змінами й доповненнями; Законом України «Про заставу» № 2654-ХІІ від 2.10.92 р., з подальшими змінами й доповненнями; законом України «Про фінансовий лізинг» № 1381-ІV від 11.12.03 р.; Положенням «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих витрат за кредитними операціями банків», затвердженого Постановою НБУ № 279 від 06.07.00 р., зі змінами й доповненнями; Цивільним кодексом України.*

Методологічні засади відображення в бухгалтерському обліку інформації про зобов'язання підприємства та розкриття цієї інформації у фінансовій звітності визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання».

Вивчаючи вказані законодавчі і нормативні документи, необхідно усвідомити, що кредитування підприємств здійснюється на принципах: строковості, поверненості, платності, матеріальної забезпеченості — і являє собою одну з форм фінансового забезпечення підприємницької діяльності. Воно здійснюється на основі фінансових взаємовідносин між підприємством і кредитною установою на основі кредитного договору. Для фінансової служби підприємства кредитний договір, складений на умовах використання позичальником отриманих коштів на відповідні цілі, повинен бути об'єктом особливої уваги. Позичальник забезпечує можливість здійснення контролю за цільовим використанням суми кредиту. У разі невиконання позичальником умов кредитного договору кредитор може вимагати від позичальника дострокового повернення суми кредиту і сплати відсотків. Якщо позичальник не повертає в домовлені строки суму кредиту, на цю суму нараховуються відсотки. Відсотки за прострочений кредит визначаються в договорі, а якщо їхню величину не зазначено, тоді відсотки нараховуються в розмірі облікової ставки НБУ на день виконання грошового зобов'язання.

При цьому доцільно враховувати, що джерело фінансування витрат, пов'язаних зі сплатою відсотків за кредит, залежить від об'єкта кредитування.

У процесі фінансово-господарської діяльності підприємства здійснюють і взаємне кредитування, на що необхідно звернути увагу під час розв'язування задач даного розділу. Взаємне кредитування виникає у зв'язку з розривом у часі між відвантаженням продукції (товарів, робіт, послуг) і їхньою фактичною оплатою. Тому в грошовому обороті підприємств, поряд із кредитами банків, можуть бути в наявності кошти й інших кредиторів, у тому числі підприємств-постачальників, фізичних осіб, партнерів за комерційними та виробничими угодами. Для оформлення боргу може використовуватись вексель, який виступає платіжним документом, цінним папером, що свідчить про надання комерційного кредиту. Вексельний обіг безпосередньо пов'язаний з актом купівлі-продажу товарів. Вексель є цінним папером, тому його застосування пов'язане з функціонуванням ринку капіталів і кредитної політики в державі. Для більш детального ознайомлення із сутністю вексельної форми розрахунків, їх застосування в господарському обороті України доцільно звернутись до Закону «Про цінні папери і фондову біржу» від 18 липня 1991 р., з подальшими змінами й доповненнями, та Постанови Верховної Ради України «Про застосування векселів у господарському обороті України» № 2470-ХІІ від 17.06.1992 р.

Різновидом фінансування підприємницької діяльності можуть виступати факторингові операції. Це операції з придбання в постачальника права на отримання платежу з платника за відвантажений товар, виконані роботи і послуги. Слід пам'ятати, що факторингові операції сприяють прискоренню розрахунків, економії оборотних коштів підприємств, а також виконанню контрактів у міжнародній торгівлі. Фінансовий лізинг дозволяє підприємству використовувати в грошовому обороті кошти іншого підприємства на довгостроковій основі.

Під час розв'язування задач даного розділу доцільно використовувати такі основні формули:

$$\text{Сума відсотків за кредит} = \frac{\text{Сума кредиту} \times \text{Річна відсоткова ставка} \times \text{Період надання кредиту}}{100\% \times 365 \text{ днів}}$$

Слід зауважити, що залежно від напряму використання кредитних ресурсів (фінансування основних чи оборотних фондів) розділяють і джерела їх погашення. Так, якщо кредитні ресурси спрямовано на тимчасове поповнення оборотних коштів (придбання сировини, матеріалів, виплату заробітної плати тощо), то джерелом їх погашення буде виручка від реалізації товарів (робіт, послуг). Якщо кредитні ресурси спрямовано на фінансування необоротних активів (будівництво, придбання обладнання тощо), то джерелом погашення отриманих кредитних ресурсів будуть: прибуток, амортизаційні відрахування, внески засновників та інші види залучень фінансових ресурсів на безповоротній основі.

Термін повернення кредитних ресурсів, отриманих для фінансування оборотних коштів, розраховується за формулою, наведеною нижче.

$$\text{Термін повернення кредитних ресурсів} = \frac{\text{Сума кредиту} + \text{Сума відсотків за кредитом}}{\text{Запланований обсяг отриманих грошових коштів від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік}} \times 365 \text{ днів.}$$

Термін повернення кредитних ресурсів, отриманих для фінансування необоротних активів, розраховується за такою формулою.

$$\text{Термін повернення кредитних ресурсів} = \frac{\text{Сума кредиту} + \text{Сума відсотків за кредитом}}{\text{Запланований обсяг отриманих грошових коштів від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за рік}} \times 365 \text{ днів.}$$

У процесі розв'язання практичних завдань слід звертати увагу на те, що у разі прострочення повернення кредитних коштів банком встановлюється певна пріоритетність погашення заборгованості. Сплата пені, штрафів не звільняє підприємство від повернення основного боргу (кредиту) та нарахування відсотків за простроченими зобов'язаннями. За таких умов переважно відбувається нарахування пені, відсотків (можливо й за вищою ставкою) та штрафів одночасно. При розрахунку відсотків за кредитами також слід звертати увагу на порядок погашення кредиту (одноразово в кінці терміну повернення кредиту, рівномірними частинами кожного місяця тощо) і пам'ятати, що відсотки нараховуються на суму реальної заборгованості за кредитом, тобто на різницю між початково отриманою сумою кредиту та погашеною сумою на певну дату.

При визначенні дисконту за операціями з цінними паперами слід використовувати таку формулу.

$$\text{Сума дисконту} = \frac{\text{Номінальна вартість цінного паперу} \times \text{Відсоткова ставка дискотування} \times \text{Тривалість періоду з дати проведення операції до дати погашення (викупу) цінного паперу}}{100\% \times 365}$$

## **ТЕМА 9. ФІНАНСУВАННЯ І КРЕДИТУВАННЯ КАПІТАЛЬНИХ ВКЛАДЕНЬ**

1. Капітальні вкладення на відтворення основних фондів.
2. Джерела фінансування капітальних вкладень.
3. Джерела фінансування ремонту основних фондів.

- 1 -

Надходження основних фондів на підприємства здійснюється за такими каналами:

- капітальні вкладення шляхом передачі об'єктів засновниками акціонерного товариства за рахунок внесків у статутний фонд;
- безоплатною передачею основних засобів (03) від державних установ, юридичних і фізичних осіб.

**Капітальні вкладення** — це процес відтворення матеріальних цінностей, що становлять основні фонди підприємства. За допомогою капіталовкладень може здійснюватись як просте, так і розширене відтворення основних засобів (рис. 1).

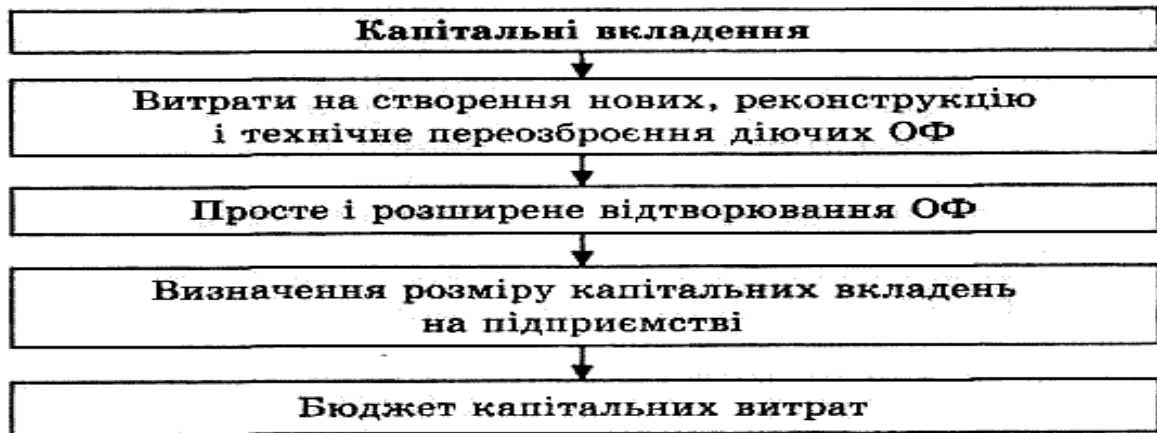


Рис. 1. Капітальні вкладення

Капіталовкладення — одна з форм реальних інвестицій. У світовій практиці визначають такі види інвестицій:

- реальні (прямі) — це вкладення капіталу безпосередньо в засоби виробництва;
- фінансові — вкладення в цінні папери (портфельні інвестиції), а також розміщення капіталу в банки;
- інтелектуальні — мається на увазі купівля патентів, ліцензій, ноу-хау, підготовка й перепідготовка кадрів, вкладень у НДДКР і т. ін.

У практиці розрізняють довгострокові інвестиції і фінансові вкладення підприємств.

Довгострокові інвестиції пов'язані зі здійсненням капітального будівництва у формі нового будівництва, а також реконструкції, розширення і технічного переозброєння діючих підприємств і об'єктів невиробничої сфери: придбання будинків, споруд, устаткування транспортних засобів та інших об'єктів.

Зараз найбільш розвинутою сферою інвестицій для підприємств є реальні (прямі) інвестиції, пов'язані з відтворенням основних фондів. Вони характеризуються технологічною та відтворювальною структурами капіталовкладень, що визначає співвідношення витрат на елементи, які наведені на рис. 2.

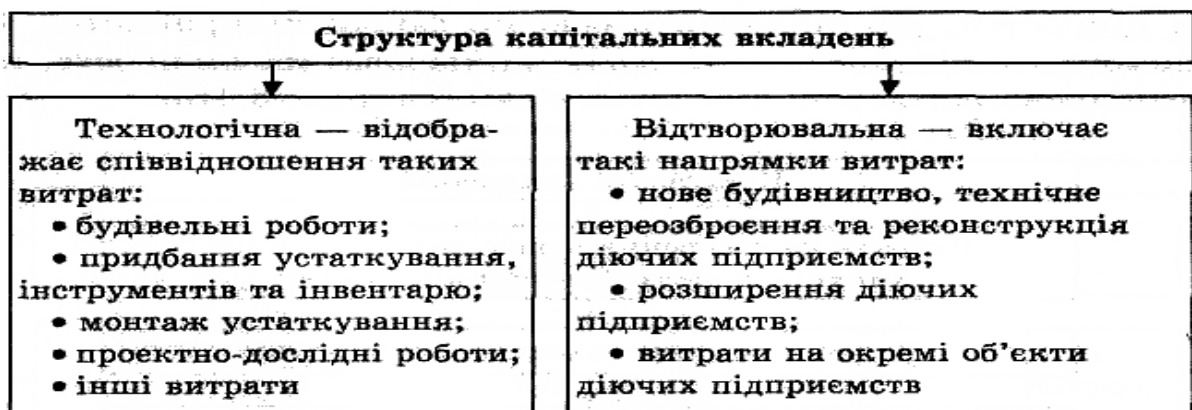


Рис. 2. Структура капітальних вкладень

Капіталовкладення можуть здійснюватись за такими напрямками:



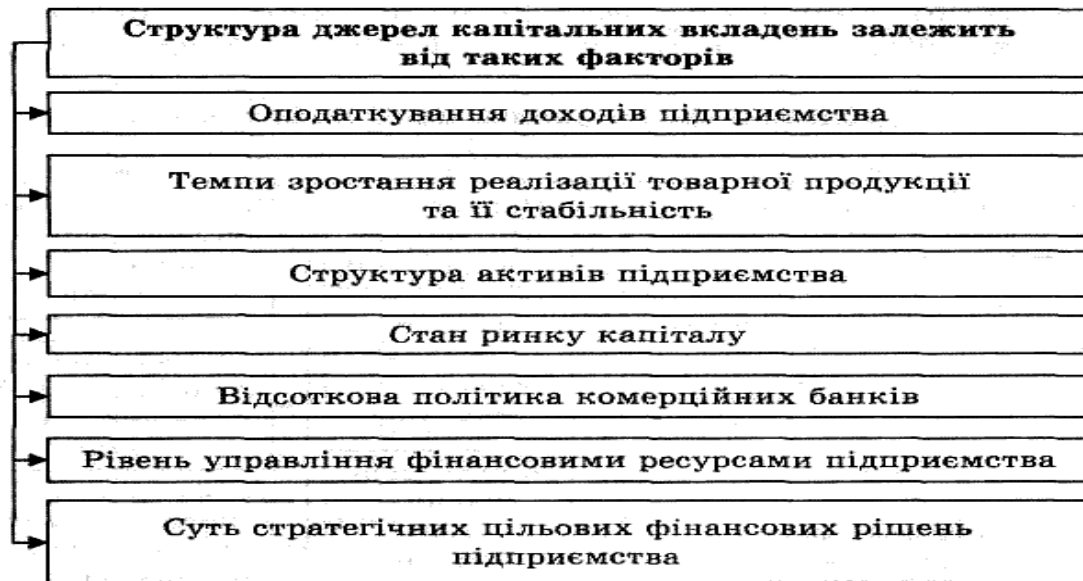
— нове будівництво;

— розширення, реконструкція, технічне переозброєння діючих підприємств.

У практиці господарської діяльності підприємств застосовують два способи проведення капітальних вкладень (підрядний і господарський).

- 2-

Важливе значення має вибір оптимальної структури джерел фінансування капітальних вкладень (рис.3).



*Рис.3. Джерела капітальних вкладень*

Усі можливі джерела фінансування капіталовкладень підприємства-інвестора можуть бути сформовані за рахунок (рис.):

- 1) власних фінансових ресурсів і внутрішньогосподарських резервів;
- 2) позикових фінансових коштів;
- 3) залучених фінансових ресурсів, одержуваних від продажу акцій пайових та інших внесків членів трудових колективів, громадян, юридичних осіб;
- 4) коштів, контрольованих об'єднаннями підприємств у встановленому порядку;
- 5) коштів позабюджетних фондів;
- 6) коштів місцевих бюджетів на зворотній основі;
- 7) коштів іноземних інвесторів.



Рис.4 Джерела фінансування капітальних вкладень

Власні кошти включають:

- первісні внески засновників;
- нагромадження на фінансування капітальних вкладень за рахунок результатів господарської діяльності (прибуток); амортизаційні відрахування, виплати страхових компаній від аварій, пожеж і т. ін.;
- внутрішньовиробничі резерви від будівництва, будівельно-монтажних робіт, побічної продукції, зниження собівартості і т. ін.

Суму мобілізації (імобілізації) внутрішніх ресурсів можна визначити за формулою

$$M = A - H + (-) K,$$

де  $A$  — очікувана наявність оборотних активів на початок планового періоду;  $H$  — планова потреба в оборотних коштах на кінець планованого періоду;  $K$  — приріст (зниження) стійкої кредиторської заборгованості протягом року.

Результат розрахунку зі знаком "+" означає мобілізацію коштів, від'ємний результат "-" означає імобілізацію оборотних коштів, що свідчить про зростання потреб в оборотних коштах для створення додаткових запасів і витрат.

Планові нагромадження включаються до кошторисів будівництва у відсотках від кошторисної вартості будівельно-монтажних робіт і враховуються в джерелах фінансування капіталовкладень, виконуваних господарським способом.

*Позикові кошти* — це банківський кредит, позичка інших кредиторів під векселі та інші боргові зобов'язання й кошти від розміщення облігаційних позик. Фінансовий лізинг — це своєрідна форма кредитування. Він дає змогу здійснювати фінансування угод з використання майна через оренду. Якщо у підприємства немає коштів на купівлю устаткування, то підприємство звертається до лізингової компанії (ця компанія купує устаткування у виробника і здає в оренду підприємству-покупцю) і одержує його в оренду з правом викупу наприкінці оренди. Таким чином, підприємство одержує довгострокову позику від лізингової фірми, що поступово погашається в результаті віднесення платежів з лізингу на собівартість продукції. Лізинг дає підприємству можливість одержати устаткування, розпочати його експлуатацію, не відволікаючи коштів з обороту. В умовах розвинених ринкових відносин частка лізингу в інвестиціях у устаткування досягає 25—30 %.

Підприємствам, що беруть участь в утворенні галузевих і міжгалузевих позабюджетних фондів НДДКР міністерства, корпорацій, концернів і т. ін., можуть бути виділені кошти на договірній основі, що використовуються підприємствами за цільовим призначенням і

відповідно до положення про фонд. Комерційні банки можуть надавати кредити на депозитах, зокрема підприємствам-забудовникам (на пільгових умовах і зворотної основі).

Порядок фінансування капітальних вкладень та ремонту основних фондів залежить від способу його проведення — підрядного або господарського (рис.).

*Підрядний спосіб* — розрахунок за повністю закінчені ремонтні роботи об'єкта в цілому чи за окремими вузлами, до яких додаються акти приймання виконаних робіт.

*Господарський* — оплата за окремими елементами витрат: виплата заробітної плати, оплата матеріалів, деталей, інші витрати.

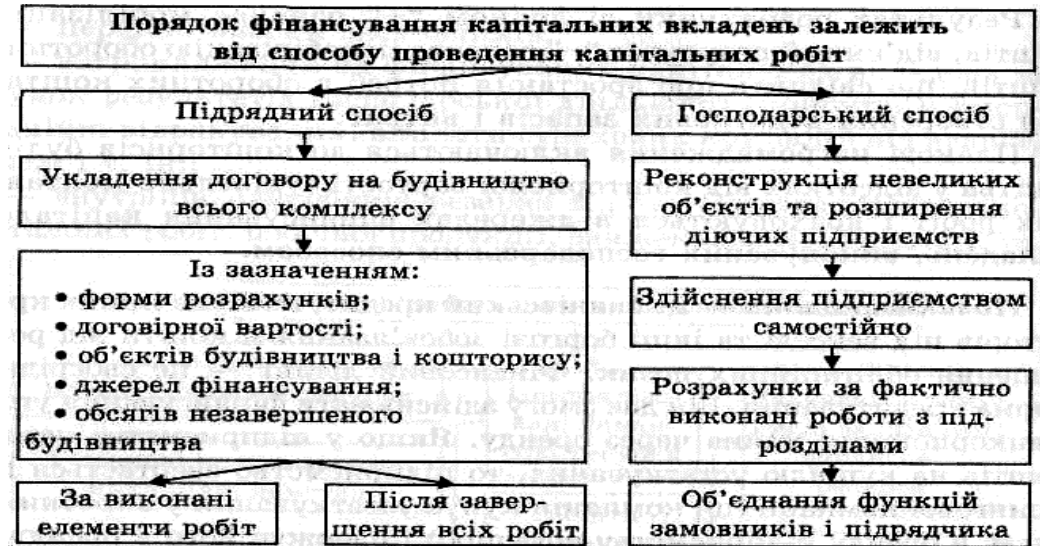


Рис.5. Порядок фінансування

- 3 -

Підприємство самостійно визначає усі види ремонтів та порядок їх проведення (рис.).

Одна з форм відтворення основних фондів — це капітальний ремонт, що відшкодовує частковий знос знярядь праці заміною зношених конструкцій і деталей більш міцними й економічними, поліпшуючи показники об'єктів, що ремонтуються.

Фінансування капітального ремонту здійснюється відповідно до плану проведення ремонтів, який складається на рік у цілому по підприємству на основі кошторисно-фінансових розрахунків ремонту окремих об'єктів з урахуванням діючих норм, цін та тарифів і затверджується керівником.



Рис.6 Види ремонтів

Склад можливих витрат капітального ремонту наведено на рис.

Усі підприємства, незалежно від підпорядкованості та форм власності, включають витрати на всі види ремонту основних виробничих фондів до складу витрат на виробництво й реалізацію продукції (робіт, послуг). Витрати на заміну устаткування до 5 % балансової вартості основних виробничих фондів включаються до витрат, а понад 5 % — збільшують балансову вартість основних виробничих фондів. Підприємство вправі самостійно вибирати варіант віднесення на собівартість витрат на ремонт:

- 1) відносити фактичні витрати безпосередньо після його здійснення;
- 2) створювати за рахунок собівартості ремонтний фонд (резерв коштів);
- 3) відносити у випадку необхідності фактичні витрати на витрати майбутніх періодів із наступним їхнім щомісячним списанням на виробничі чи валові витрати.

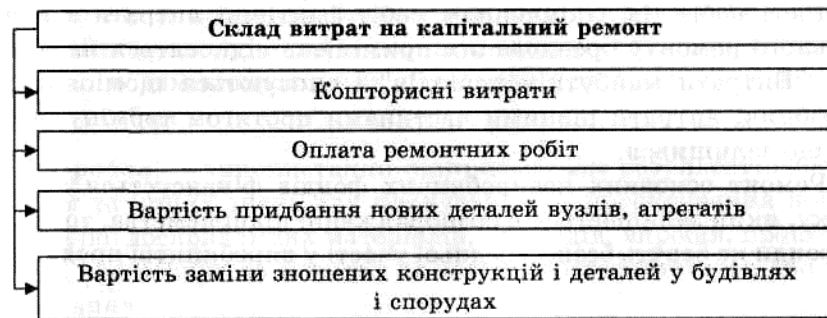


Рис. 7 Склад витрат на капітальний ремонт

Так, при ремонті основних фондів підрядним способом краще використовувати кошти з ремонтного фонду. Він створюється для більш рівномірного включення до собівартості витрат на ремонт. За господарського способу фактичні витрати враховуються на рахунок "Допоміжне виробництво". Після одержання акта приймання витрати списуються на рахунок "Основне виробництво".

*Ремонтний фонд* — це відрахування на собівартість за нормативами у відсотках від балансової вартості основних фондів. Різниця між фактичними витратами на ремонт і зроблені відрахування відображається в балансі як витрати майбутніх періодів чи резерв майбутніх витрат і платежів. Витрати на ремонт орендованих основних фондів щомісяця резервуються рівними частками на рахунок, виходячи з термінів оренди і кошторисної вартості робіт. Із закінченням робіт фактичні витрати з капітального ремонту орендованих приміщень відносяться на рахунок "Витрати майбутніх періодів" і списуються щомісяця на виробничі витрати рівними частинами протягом терміну оренди, що залишився.

Ремонт основних невиробничих фондів фінансується з прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства, тому що ці фонди не беруть безпосередньої участі у виробництві продукції.

## Тема 10. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Фінансове планування займає важливе місце в системі фінансового менеджменту, яка включає планування, організацію, мотивацію й контроль діяльності підприємства. Об'єктами фінансового планування є: 1) рух фінансових ресурсів; 2) фінансові відносини, які виникають при формуванні, розподілі та використанні фінансових ресурсів; 3) вартісні пропорції, які утворюються в результаті розподілу фінансових ресурсів.

**Фінансове планування** — це процес систематичної підготовки управлінських рішень, які прямо чи опосередковано впливають на обсяги фінансових ресурсів, узгодження джерел формування та напрямів використання згідно з виробничими, маркетинговими планами, а

також величину показників діяльності підприємства в плановому періоді і які забезпечують вирішення завдань найбільш раціональним шляхом.

Техніка фінансового планування починається з визначення цілей фінансової політики підприємства, розроблення фінансової стратегії і тактики. Головною метою фінансової політики підприємства є підвищення ефективності системи управління фінансами, а головними завданнями — максимізація прибутку, оптимізація витрат та структури капіталу, забезпечення його фінансової стійкості, досягнення прозорості фінансового стану, забезпечення інвестиційної привабливості підприємства та створення ефективного механізму управління останнім. До основних напрямів розробки фінансової політики відносять: аналіз фінансово-економічного стану підприємства; розроблення облікової, податкової, дивідендної політики; розроблення методів управління оборотним капіталом, дебіторською та кредиторською заборгованістю; розроблення методів управління витратами, грошовими коштами. Фінансова стратегія визначає довгострокову мету фінансової діяльності підприємства, що залежить від його фінансової політики та вибору найефективніших напрямів її досягнення, а також повинна узгоджуватися з цілями й напрямками загальної стратегії економічного розвитку підприємства.

Початковим етапом фінансового планування є фінансове прогнозування, яке полягає у визначенні можливого фінансового стану підприємства на перспективу. На відміну від фінансового планування, прогнозування передбачає розроблення альтернативних фінансових показників та параметрів, використання яких, відповідно до тенденцій зміни ситуації на ринку, дає змогу визначити один з варіантів розвитку подій та їх вплив на фінансовий стан підприємства. Тобто за фінансового прогнозування оцінюються можливі майбутні фінансові наслідки рішень, які приймаються, а за фінансового планування фіксуються фінансові показники, котрі підприємство намагається отримати в майбутньому, та формалізуються шляхи їх досягнення. Фінансове планування направлене, з одного боку, на запобігання помилкових дій у діяльності підприємства, з іншого — на зменшення кількості невикористаних можливостей.

Традиційно фінансові плани поділяють на стратегічні, поточні, оперативні, кожний з яких має своє чітке призначення, певний ступінь деталізації та форму реалізації. Так, стратегічне фінансове планування визначає найважливіші показники, пропорції та темпи розширеного відтворення та є головною формою реалізації мети підприємства. Стратегічне фінансове планування включає розроблення фінансової стратегії підприємства та прогнозування фінансової діяльності, на основі яких визначається фінансова політика підприємства за конкретними напрямками фінансової діяльності. Система поточного фінансового планування базується на розробленій фінансовій стратегії та фінансовій політиці за окремими аспектами фінансової діяльності й пов'язана з розробленням конкретних видів поточних фінансових планів, які дають можливість підприємству визначити на поточний період усі джерела фінансування його розвитку, сформулювати структуру доходів і витрат, забезпечити постійну платоспроможність, а також визначити структуру активів і капіталу на кінець планового періоду. Результатом поточного фінансового планування є розроблення трьох основних планів: звіту про прибутки й збитки, руху грошових коштів, бухгалтерського балансу. З метою контролю за фактичними надходженнями і їх використанням необхідне оперативне фінансове планування, яке включає складання й виконання платіжного календаря, касового плану та розрахунок потреб у короткострокових залученнях коштів чи їх ефективне короткострокове розміщення.

Фінансове планування залежно від напрямку використання джерел інформації поділяють на чотири види: реактивне, інактивне, преактивне, інтерактивне. Реактивне (орієнтація на минуле) — базується на досвіді попередніх періодів, який може бути з успіхом використаний в умовах стабільного бізнесу. Інактивне (орієнтація на сучасне) — базується на збереженні існуючих позицій бізнесу на максимально тривалій термін. Преактивне (орієнтація на майбутнє) — дозволяє забезпечити ефективне управління за умови отримання точних прогнозів. З метою найбільш якісної оцінки результатів, що плануються, доцільно було б враховувати й орієнтуватись на оптимальний взаємний вплив та взаємодію перерахованих раніше видів, тобто інтерактивне. Це єдина методологія, яка відкрито направлена на ефективну взаємодію: минулого досвіду, об'єктивної оцінки існуючого стану справ, визначення реальних завдань на майбутнє й вибору оптимального шляху досягнення останнього.

Одним із напрямів фінансового управління, який позитивно зарекомендував себе на підприємствах з розвинутою ринковою економікою, є бюджетування, яке можна подати як інтегровану систему складання бюджетів, поточного контролю за їх виконанням, обліку відхилень фактичних показників від бюджетних та аналізу причин суттєвих відхилень. При цьому бюджет підприємства є засобом балансування доходів та витрат, надходжень і виплат грошових коштів. В основі концепції бюджетування покладено забезпечення успішного

функціонування підприємства способом погодження стратегічних планів з поточними та оперативними; координації й інтеграції поточних планів за різними напрямками бізнесу; створення системи якісного інформаційного забезпечення менеджерів різних рівнів управління в необхідні терміни; створення системи контролю за виконанням фінансових планів.

Бюджетування як систему фінансового управління можна подати у вигляді взаємопов'язаних економічних, аналітичних і фінансових блоків, які об'єднують заходи, необхідні для ефективної діяльності підприємств (рис. 22). На зазначеному рисунку інвестиційне, фінансове та операційне бюджетування базуються на інформаційно-аналітичному підґрунті й є результативними етапами інформаційної системи прийняття управлінських рішень.

Слід пам'ятати, що структура системи бюджетів і ступінь деталізації її складових визначається особливостями виробничого процесу (у тому числі видом продукції та послуг, методами виробництва й маркетингу); організаційної структури; організації системи бухгалтерського обліку, виробничого й фінансового контролю; інформаційними потребами менеджменту; розмірами підприємства й тим, що є предметом бюджетування; кваліфікацією керівників і тих, хто розробляє бюджети.

За традиційного бюджетування плановий обсяг потреби в капіталі залежить від прогнозованих величини грошових виплат та надходжень, а також часового інтервалу між ними. Нестача чи надлишок грошових коштів за певний проміжок часу визначається, як різниця між наростаючими підсумками грошових виплат і надходжень за цей період. Методика визначення потреби в капіталі на прогнозований період зводиться, перш за все, до визначення планової суми грошових виплат у розрізі окремих їхніх складових. Види потреби в капіталі можна класифікувати за типом грошових виплат підприємств:

- грошові видатки в результаті операційної діяльності;
- грошові видатки в результаті інвестиційної діяльності;
- грошові видатки в результаті фінансової діяльності.

Загальна потреба в капіталі розраховується як сума капіталу, необхідного для фінансування основних засобів і нематеріальних активів (інвестиційна діяльність), і капіталу для фінансування оборотних активів (операційна діяльність).

З метою дотримання фінансової рівноваги на підприємстві, забезпечення стабільної платоспроможності та ліквідності, під час прийняття рішень щодо джерел покриття потреби в капіталі, складання фінансових бюджетів слід дотримуватися правил фінансування, до яких відносять: 1) золоте правило фінансування; 2) золоте правило балансу; 3) правило вертикальної структури капіталу.

Базовою ланкою системи бюджетування є операційні бюджети, які включають окремі частини надходження й використання ресурсів підприємства. Основна частина операційних бюджетів прямо чи опосередковано впливає на показники, що характеризують результати поточної діяльності й, перш за все, показники доходу та здійснених поточних витрат, які знаходять відображення в групі аналітичних бюджетів. Операційні, спеціальні та допоміжні бюджети необхідні, перш за все, для взаємозв'язку натуральних показників бюджетування з вартісними, для більш точної розробки основних бюджетів, визначення найбільш важливих пропорцій, обмежень та припущень, які можуть ураховуватись при складанні основних бюджетів. Склад операційних й допоміжних бюджетів може визначатися керівниками підприємства, виходячи з характеру цілей та завдань, які перед ними поставлені. Спеціальні бюджети необхідні для більш точного визначення цільових показників і нормативів бюджетування, більш точного обліку регіональних особливостей фінансово-господарської діяльності.

Фінансові бюджети відображають вплив прийнятих рішень у виробничій, комерційній, інвестиційній діяльності підприємства на його фінансові ресурси й фінансову рівновагу протягом бюджетного періоду.

В інвестиційному бюджеті формалізуються питання оновлення та вибуття основних засобів, будь-яких інших довгострокових вкладень ресурсів підприємства, що й становить основу інвестиційного циклу.

Ефективність бюджетування досягається в результаті змістовного аналізу, обґрунтованого передбачення, постійного контролю та своєчасного проведення необхідних заходів залежно від змін зовнішніх та внутрішніх економічних обставин з метою максимізації прибутку чи мінімізації збитків.

Обов'язковими етапами під час визначення ефективності бюджетування є:

1. **Визначення точності бюджету.** Точність підготовки бюджету визначається способом порівняння фактичних значень із запланованими, які виражені або в грошових одиницях, або в одиницях виміру продукції. Чим менша розбіжність значень, тим вище точність бюджету.

Показниками точності бюджету є такі:

точність продажів = фактичний обсяг виручки / бюджетована виручка;

точність витрат = фактичні витрати / бюджетовані витрати;

точність прибутку = фактичний прибуток / бюджетований прибуток.

2. **Коригування бюджету.** Бюджет може не відповідати реальності й тому перестає бути інструментом ефективного управління, а отже підлягає зміні. Бюджет переглядається, коли відбуваються важливі зміни у витратах чи доходах, і з'являються або нові можливості, або певні ускладнення в подальшій роботі (зміна заробітної плати, поява нових конкурентів). Доцільно розраховувати вплив усіх чинників — як передбачуваних, так і не передбачуваних — на результати, щоб не втрачати реального контролю за діями чи бездіяльністю відповідних керівників. Наприклад, якщо прогнозований обсяг продажів відрізняється від реального, необхідно змінювати всі бюджети. Бюджети повинні постійно контролюватися, а коригуватись тільки за обгрунтованої потреби, для того, щоб зберегти їхнє координуюче та контролююче значення.

3. **Контроль та аналіз.** З метою підтримки діяльності підприємства на досить високому рівні ефективності дуже важливо проводити функціонально-вартісний аналіз. У результаті аналізу визначається, які статті витрат при виробництві (торгівлі) можуть бути змінені так, щоб максимізувати дохід за одночасного збереження якості та обсягу реалізації продукції. Розраховані показники зіставляються між собою, і перевіряється, наскільки допустимі отримані результати, наприклад, між витратами за бюджетом та за фактичного обсягу виробництва.

Під час розв'язання задач даного типу слід пам'ятати, що оперативне фінансове планування необхідне підприємству для контролю за фактичним надходженням грошових коштів на поточний рахунок та їх витрачанням у процесі діяльності. Більшість підприємств складають оперативні фінансові плани як окремі складові системи оперативного фінансового планування, зокрема платіжний календар, касовий план.

Практичні завдання даного розділу вміщують порядок і показники для складання фінансового плану. Слід урахувати, що фінансовий план підприємства є узагальнюючим документом, в якому формалізуються фінансові показники за видами діяльності з узгодженням напрямків використання грошових потоків із джерелами їх фінансування. З метою перевірки узгодженості наявності фінансових ресурсів з напрямками їх використання доцільно застосовувати шахматну таблицю, в якій чітко формалізуються й узгоджуються джерела покриття кожної статті витрат.

У процесі фінансового планування можуть бути використані різні методи, а саме: балансовий (чітка відповідність напрямів використання джерелам фінансування), нормативний (використання певних норм і нормативів), розрахунково-аналітичний (з використанням аналізу фактичних показників і перспективних змін у майбутньому), оптимізації планових рішень (пошук шляхів досягнення найоптимальнішого результату), економіко-математичного моделювання (урахування різних факторів фінансово-господарської діяльності).

У процесі контролю виконання бюджетів використовують: гнучкі та фіксовані (статичні). У гнучких бюджетах планові розрахунки затрат і фінансових результатів прив'язуються до обсягів виробництва та реалізації продукції. До цієї категорії бюджетів відносять бюджет затрат, які належать до умовно-змінних (змінюються пропорційно до обсягів виробництва). На відміну від цього, показники фіксованих бюджетів здебільшого не змінюються зі зміною обсягів виробництва. За принципом фіксованого бюджетування складають бюджет адміністративних витрат, бюджет на рекламу тощо.

## **Тема 12. ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА**

Спрощена оцінка фінансового стану (експрес-аналіз) зводиться до попереднього огляду й аналізу бухгалтерської звітності. Як відомо, бухгалтерський баланс фіксує на певну дату результати господарських операцій. За даними бухгалтерської звітності можна визначити окремі аналітичні показники. Але ці показники повинні бути зіставлюваними. Аналіз показників фінансового стану повинен проводитись у динаміці.

Деталізований аналіз конкретизує, доповнює та розширює окремі напрямки попереднього аналізу. Його мета — більш докладна характеристика майнового й фінансового стану суб'єкта

господарювання, результатів його діяльності у звітному періоді, а також можливостей розвитку суб'єкта в перспективі.

З метою оцінки ліквідності та платоспроможності слід визначити суму власних оборотних коштів; маневреність функціонуючого капіталу, коефіцієнт поточної, швидкої й абсолютної ліквідності, коефіцієнт покриття запасів.

Оцінка фінансової стійкості здійснюється за допомогою таких аналітичних показників (коефіцієнтів): концентрації власного капіталу; фінансової залежності, маневреності власного капіталу; структури довгострокових вкладень; довгострокового залучення позикових коштів; співвідношення власних і залучених коштів. Оцінка ділової активності суб'єкта господарювання може бути проведена на основі показників, які характеризують результати та ефективність поточної основної операційної діяльності. До узагальнюючих показників оцінки ефективності використання ресурсів підприємства й динамічності його розвитку має відношення показник ресурсовіддачі й коефіцієнт стійкого економічного росту. Слід пам'ятати, що комплексна оцінка фінансового стану підприємства проводиться на основі відносного показника рентабельності.

У процесі обчислення рентабельності потрібно пам'ятати, що цей показник може характеризувати різні аспекти господарської діяльності підприємства, тому в розрахунках застосовується співвідношення різних показників, зокрема: валовий або чистий прибуток до витрат (собівартості); прибуток від операційної діяльності до обсягу реалізованої продукції (за цінами виробника); чистий прибуток до капіталу підприємства тощо.

1	2	3	4
3.2	Коефіцієнт залучення власних коштів (коефіцієнт фінансової залежності)	$\frac{B}{BK}$	$\frac{\text{ф. 1, ряд. 640 (ряд. 280)}}{\text{ф. 1, ряд. 380}}$
3.3	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$\frac{BK - HA}{BK}$	$\frac{\text{ф. 1, ряд. 380} - \text{ряд. 080}}{\text{ф. 1, ряд. 380}}$
3.4	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	$\frac{\text{Цільове фінансування (ЦФ) + ДЗ + ПЗ + Д_{мп}}}{B}$	$\frac{\text{ф. 1, ряд. 420} + \text{ряд. 480} + \text{ряд. 620}}{\text{ф. 1, ряд. 640} \cdot (\text{ряд. 280})} + \frac{\text{ряд. 630}}{\text{ф. 1, ряд. 640} \cdot (\text{ряд. 280})}$
3.5	Коефіцієнт покриття довгострокових вкладень	$\frac{ДЗ}{HA}$	$\frac{\text{ф. 1, ряд. 480}}{\text{ф. 1, ряд. 080}}$
3.6	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів	$\frac{ДЗ}{ДЗ + BK}$	$\frac{\text{ф. 1, ряд. 480}}{\text{ф. 1, ряд. 380} + \text{ряд. 480}}$
3.7	Коефіцієнт співвідношення залучених та власних коштів	$\frac{ЦФ + ДЗ + ПЗ + Д_{мп}}{BK}$	$\frac{\text{ф. 1, ряд. 420} + \text{ряд. 480} + \text{ряд. 620}}{\text{ф. 1, ряд. 380}} + \frac{\text{ряд. 630}}{\text{ф. 1, ряд. 380}}$



1	2	3	4
3.8	Коефіцієнт структури залученого капіталу	$\frac{ДЗ}{ЦФ + ДЗ + ПЗ + Д_{мп}}$	$\frac{\text{ф. 1, ряд. 480}}{\text{ф. 1, ряд. 420} + \text{ряд. 480} + \text{ряд. 620} + \text{ряд. 630}}$
3.9	Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	$\frac{ВК}{ДЗ + ВК}$	$\frac{\text{ф. 1, ряд. 380}}{\text{ф. 1, ряд. 380} + \text{ряд. 480}}$
<b>4. Оцінка ділової активності</b>			
4.1	Обсяг виручки від реалізації	Чистий дохід від реалізації продукції (ЧД <sub>р</sub> )	ф. 2, ряд. 035
4.2	Балансовий прибуток	Чистий прибуток або збиток (ЧП) або (З)	ф. 2, ряд. 220 (ряд. 225)
4.3	Фондовіддача	$\frac{ЧД_r}{\text{Середньорічна вартість основних засобів (СВ_{ос})}}$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 035}}{\text{ф. 1, (гр. 3 ряд. 031} + \text{гр. 4 ряд. 031)} : 2}$
4.4	Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (К <sub>дз</sub> )	$\frac{ЧД_r}{\text{Середньоріч. варт. чист. дебіторської заборгов. (СВ_{дз})}}$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 035}}{\text{ф. 1, (гр. 3 ряд. 160} + \text{гр. 4 ряд. 160)} : 2}$

1	2	3	4
4.5	Період оборотності дебіторської заборгованості (Т <sub>дз</sub> )	$\frac{\text{Кількість днів у періоді (К_{дн})}}{K_{дз}}$	$\frac{360 (120,90)}{K_{дз}}$
4.6	Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (К <sub>кз</sub> )	$\frac{\text{Середньоріч. собіварт. реалізації продукції (СР_p)}}{\text{Середньоріч. кредитор. заборгован. (СР_{кз})}}$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 040} : 2}{\text{ф. 1, (гр. 3 ряд. 530} + \text{гр. 4 ряд. 530)} : 2}$
4.7	Період оборотності кредиторської заборгованості (Т <sub>кз</sub> )	$\frac{K_{дн}}{K_{кз}}$	$\frac{360 (120,90)}{K_{кз}}$
4.8	Коефіцієнт оборотності запасів (К <sub>з</sub> )	$\frac{СР_p}{\text{Середньорічна вартість запасів (СВ_з)}}$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 040}}{\text{ф. 1, (гр. 3 ряд. 100} - \text{ряд. 140} + \text{гр. 4 ряд. 100} - \text{ряд. 140)} : 2}$
4.9	Період оборотності запасів (Т <sub>з</sub> )	$\frac{K_{дн}}{K_з}$	$\frac{360 (120,90)}{K_з}$
4.10	Коефіцієнт оборотності активів (К <sub>а</sub> )	$\frac{ЧД_r}{B}$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 035}}{\text{ф. 1, ряд. 640 (ряд. 280)}}$

1	2	3	4
4.11	Тривалість фінансового циклу ( $T_{\text{фц}}$ )	$T_3 + T_{\text{дз}} - T_{\text{на}} = T_{\text{оц}} - T_{\text{ка}}$	
4.12	Тривалість операційного циклу ( $T_{\text{оц}}$ )	$T_3 + T_{\text{дз}}$	
4.13	Коефіцієнт покриття дебіторської заборгованості	$\frac{CB_{\text{дз}}}{ЧД_p}$	$\frac{\text{ф. 1, (гр. 3 ряд. 160 + гр. 4 ряд. 160) : 2}}{\text{ф. 2, ряд. 035}}$
4.14	Оборотність власного капіталу	$\frac{ЧД_p}{\text{Середньорічний розмір власного капіталу (ВК}_{\text{ср}})}$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 035}}{\text{ф. 1, (гр. 3 ряд. 380 + гр. 4 ряд. 380) : 2}}$
4.15	Оборотність основного капіталу	$\frac{ЧД_p}{\text{Середньорічний результат балансу (Б}_{\text{ср}})}$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 035}}{\text{ф. 1, (гр. 3 ряд. 640(280) + гр. 4 ряд. 640(280)) : 2}}$
4.16	Коефіцієнт стійкості економічного зростання	$\frac{ЧП - \text{Дивіденди, виплачені акціонерам}}{ВК}$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 220} - \text{ф. 3, ряд. 350}}{\text{ф. 1, ряд. 380}}$

1	2	3	4
<b>5. Оцінка рентабельності</b>			
5.1	Обсяг чистого прибутку	$\text{Прибуток від звичайної діяльності (П}_{\text{зд}}) + \text{Надзвичайні доходи (НД)} - \text{Надзвичайні витрати (НВ)} - \text{Податки з надзвичайного прибутку (Н}_{\text{п}})$	$\text{ф. 2, ряд. 190} + \text{ряд. 200} - \text{ряд. 205} - \text{ряд. 210}$
5.2	Рентабельність продукції	$\frac{ЧП \cdot 100 \%}{\text{Собівартість реалізованої продукції (СР)}}$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 220}}{\text{ф. 2, ряд. 040}} \cdot 100$
5.3	Рентабельність активів	$\frac{ЧП}{Б_{\text{ср}}} \cdot 100 \%$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 220} \cdot 100}{\text{ф. 1, (гр. 3 ряд. 640 ряд. (280) + гр. 4 ряд. 640 ряд. (280)) : 2}}$
5.4	Рентабельність власного капіталу	$\frac{ЧП}{ВК_{\text{ср}}} \cdot 100 \%$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 220} \cdot 100}{\text{ф. 1, (гр. 3 ряд. 380 + гр. 4 ряд. 380) : 2}}$
5.5	Рентабельність основного капіталу	$\frac{\text{Прибуток від звичайн. діяльн. до оподаткування (П}_{\text{зд (оп)}}}{Б} \cdot 100 \%$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 170}}{\text{ф. 1, ряд. 640 (ряд. 280)}} \cdot 100$
5.6	Операційна рентабельність реалізованої продукції	$\frac{\text{Операційний прибуток (О}_{\text{оп}})}{ЧД_p} \cdot 100 \%$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 100}}{\text{ф. 2, ряд. 035}} \cdot 100$
5.7	Чиста рентабельність реалізованої продукції	$\frac{ЧП}{ЧД_p} \cdot 100 \%$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 220}}{\text{ф. 2, ряд. 035}} \cdot 100$
5.8	Валова рентабельність продажу	$\frac{\text{Валовий прибуток (В}_{\text{пр}})}{ЧД_p} \cdot 100 \%$	$\frac{\text{ф. 2, ряд. 050}}{\text{ф. 2, ряд. 035}} \cdot 100$

### Тема 13. ФІНАНСОВА САНАЦІЯ ТА БАНКРУТСТВО ПІДПРИЄМСТВА

Для розв'язування практичних завдань цього розділу слід ознайомитись із Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» № 2343-ХІІ від 14.05.92 р. зі змінами й доповненнями; ураховувати зміни в правовому регулюванні господарської діяльності та зміни в судовій практиці вирішення господарських спорів у зв'язку з прийняттям Господарського кодексу України, який набув чинності з 01.01.2004 р., з'ясувати підходи цього кодексу України до визначення організаційно-правової форми суб'єкта та його відмінність від цивільно-правової моделі; звернути увагу на практичні проблеми застосування положень цього кодексу щодо правового режиму майна суб'єктів господарювання.

Необхідно звернути увагу, що фінансова неспроможність ведення господарської діяльності є підставою для оголошення підприємства банкрутом. Важливим моментом є те, що значна кількість підприємств потрапляють у скрутне становище тимчасово, а тому за умови проведення санації чи реструктуризації таких суб'єктів господарювання вони можуть продовжити свою діяльність, виправивши всі негативні наслідки та повернувши борги.

Слід ураховувати, що різні види криз тісно взаємопов'язані між собою, як за причинами виникнення, так і за наслідками (стратегічна; криза прибутковості; ліквідності). З метою раціонального застосування відповідного підходу щодо антикризових дій необхідно розрізняти глибину кризи.

Метою фінансової санації є усунення причин, які сприяли виникненню збитків і кризи та покриття поточних збитків, поновлення й збереження ліквідності, платоспроможності підприємств тощо. Відповідно до чинних нормативно-правових документів рішення про фінансове оздоровлення підприємства приймається: у досудовому порядку; у рамках судових процедур. Ефективним інструментом визначення санаційної спроможності підприємства є проведення санаційного аудиту.

Головним критерієм прийняття рішення щодо санації чи ліквідації підприємства є його санаційна спроможність, а саме — наявність у підприємства фінансових, організаційно-технічних та правових можливостей для проведення фінансової санації. Слід пам'ятати, що санаційну спроможність можна визначити за трьома основними показниками, такими як: поточна платоспроможність; коефіцієнт забезпечення власними засобами; коефіцієнт покриття.

Фінансування санації може здійснюватися за рахунок внутрішніх фінансових джерел (реструктуризація активів, зменшення витрат, збільшення обсягів реалізації); фінансових засобів власників (збільшення/зменшення статутного капіталу, надання позик, надання цільових внесків на безповоротній основі); кредиторами (реструктуризація наявної заборгованості, зменшення або списання заборгованості, надання санаційних кредитів, надання поруки чи гарантій); персоналом підприємства (відстрочення чи відмова від винагороди за виробничі результати, надання працівниками позичок, придбання працівниками акцій даного підприємства); за рахунок державної фінансової підтримки (пряме бюджетне фінансування з використанням непрямих форм державного впливу, наприклад, надання дозволу на порушення антимонопольного законодавства тощо).

Для розв'язування задач цього розділу слід взяти до уваги, що ефективність санації можна визначити за наведеною нижче формулою:

Ефективність санації (прибутковість)	=	Прогнозовий прибутку	:	Обсяг вкладень на проведення санації	× 100%.
--------------------------------------	---	----------------------	---	--------------------------------------	---------

**СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:****ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНІ АКТИ**

1. Положення про валютний контроль : затв. постановою правління НБУ станом на 08.02.2000 р. №49 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 12.06.2013
2. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України : затв. постановою правління Національного банку України станом на 17.08.2007 р. №301 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 05.06.2013
3. Положення про порядок формування і використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : затв. постановою правління Національного банку України станом на 25.01.2012 р. №23 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 11.06.2013
4. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями : затв. постановою правління Національного банку України станом на 25.01.2012 р. №23 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 06.06.2013
5. Про банки і банківську діяльність : закон України від 07.12.2000 р. №2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 05.06.2013
6. Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті : інструкція : затв. Постановою Правління Національного банку України станом на 21.01.2004 р. N 22 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 07.06.2013
7. Про внесення змін до Положення про валютний контроль : постанова правління Національного банку України станом на 07.06.2012 р. №224 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 05.06.2013
8. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : закон України станом на 30.10.1996 р. №448/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 12.06.2013
9. Про заставу : закон України від 02.10.1992 р. №2654-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 24.05.2013
10. Про затвердження Інструкції про касові операції в банках України : постанова правління Національного банку України станом на 14.08.2003 р. №337 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 22.05.2013
11. Про затвердження Інструкції про переміщення готівки України і банківських металів через митний кордон України : постанова правління Національного банку України станом на 25.07.2012 р. №312 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 12.05.2013
12. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні : постанова правління Національного банку України станом на 28.08.2001 р. №368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 16.05.2013
13. Про затвердження Положення про порядок ведення реєстру учасників Фонду гарантування вкладів фізичних осіб : постанова правління Національного банку України станом на 12.07.2012 №7 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 24.05.2013

14. Про іпотеку : закон України станом на 05.06.2003 р. №898-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 24.05.2013
15. Про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті : постанова правління Національного банку України станом на 16.08.2006 р. №320.
16. Про Національний банк України : закон України станом на 20.05.1999 р. №679-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua> [Електронний ресурс]. — Дата останнього доступу : 22.05.2013
17. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : закон України станом на 05.04.2001 р. №2346-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>. — Дата останнього доступу : 12.04.2013
18. Про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах : інструкція : затв. постановою Правління Національного банку України станом на 12.11.2003 р. №492 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua> — Дата останнього доступу : 22.05.2013
19. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні : інструкція : затв. постановою Правління НБУ станом на 28.08.2001 р. №368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.— Дата останнього доступу : 25.05.2013
20. Про фінансовий лізинг : закон України станом на 16.12.1997 р. №723/97-ВР (в новій редакції станом на 11.12.2003 р. №1381-IV) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.— Дата останнього доступу : 2.05.2013

#### НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА

1. Азаренкова Г. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. для самост. вивчення дисципліни / Г. М. Азаренкова, Т. М. Журавель, Р. М. Михайленко. — 3-тє вид., випр. і доп. — К. : Знання-Прес, 2009. — 299 с.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. — 2-ге вид., доповн. і переробл. — К. : КНЕУ, 2002. — 624 с.
3. Василик О. Д. Державні фінанси України : навч. посіб. / О. Д. Василик. — К. : Вища школа, 1997. — 383 с.
4. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник / О. Д. Василик. — К. : НІОС, 2003. — 416 с.
5. Васюренко О. В. Банківські операції : навч. посіб. / О. В. Васюренко. — 6-те вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2008. — 318 с.
6. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. 3-тє вид., стереот. / В. М. Гриньова. — К. : Знання-Прес, 2006. — 423 с.
7. Економіка підприємства : в питаннях і відповідях : навч. посіб. / І. І. Цигилик, Я. Р. Бибик, М. Я. Ємбрик, В. Ф. Паращич. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 212 с.
8. Круш П. В. Гроші та кредит : навч. посіб. / П. В. Круш, В. Б. Алексєєв. — К. : Центр учбової літератури, 2010. — 216 с.
9. Кудряшов В. П. Фінанси : навч. посіб. / В. П. Кудряшов.—Херсон : Олді-плюс, 2006.— 352 с.
10. Курган В. П. Економіка аграрних підприємств : навч.-метод. посіб. / В. П. Курган. — Суми, 2008. — 270 с.
11. Леоненко Л. М. Теорія фінансів : навч. посіб. / П. М. Леоненко, П. І. Юхименко; за ред. О. Д. Василика. — К. : Центрнавч. літератури, 2005. — 231 с.
12. Олійник О. В. Податкова система : навч. посіб. / О. В. Олійник, І. В. Філон. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 456 с.
13. Опарін В. М. Фінанси : навч. посіб. / В. М. Опарін. — 3-тє вид., без змін. — К. : КНЕУ, 2006. — 240 с.

14. Опарін В. М. Бюджетна система : навч. посіб. / В. М. Опарін. — К. : 2000. — 208 с.
15. Онисько С. М. Фінанси підприємств : підручник / С. М. Онисько, М. П. Марич. — Львів : Магнолія-плюс, 2006. — 367 с.
16. Прогнозування макроекономічних наслідків упровадження Податкового кодексу України / [Ф. О. Ярошенко, Т. І. Єфименко, С. Л. Лондар та ін.]; за ред. Ф.О. Ярошенка. — К. : Академія фінансового управління, 2010. — 368 с.
17. Романенко О. Р. Фінанси : навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. / О. Р. Романенко, С. Я. Огородник, М. С. Зязюн. — К. : КНЕУ, 1999. — 108 с.
18. Семко Т. В. Гроші та кредит у схемах і таблицях : навч. посіб. / Т. В. Семко, М. В. Руденко. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 158 с.
19. Система оподаткування та податкова політика : навч. посіб. / В. Б. Захожай, Я. В. Литвиненко, К. В. Захожай, Р. Я. Литвиненко; під заг. ред. В. Б. Захожая та Я. В. Литвиненка. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 468 с.
20. Ситник Й. С. Економіка підприємства : конспект лекцій [для студ. базових напрямків 6.0502 «Менеджмент» і 6.0501 «Економіка і підприємництво»] / Й. С. Ситник. — Львів ; К. : Тріада плюс ; Алерта, 2008. — 188 с.
21. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємств : навч. посіб. / Р. А. Слав'юк. — К. : ЦУЛ, 2002. — 460 с.
22. Соколовська А. М. Основи теорії податків : навч. посіб. / А. М. Соколовська. — К. : Кондор, 2010. — 326 с.
23. Финансы : учебник / под ред. Л. А. Дробозиной. — М. : ЮНИТИ: Финансы, 1999. — 527 с.
24. Финансы : учебник / под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской, Б. М. Сабанти. — М. : Перспектива : Юрайт, 2001. — 518 с.
25. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філомоненков. — К. : Кондор, 2005. — 560 с.
26. Фінанси : навч. посіб. / В. С. Загорський, О. Д. Вовчак, І. Г. Благун, І. Р. Чуй. — К. : Знання, 2006.—247с.
27. Шило В. П. Міжнародні фінанси : теорет.-практичн. посіб. / В. П. Шило. — К. : Кондор, 2010. — 286 с.